

РУСИН

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXXI, č. 2/2021

Наш 90-рочный юбілант –
Володимир Микита, визначный
підкарпатський маляр, родак із
Рокошина, котрый жыє в Ужгороді
(Автопортрет, 2001, олій, 55 x 40 см)

КУЛТУРА • ЛІТЕРАТУРА • ЯЗЫК • ІСТОРІЯ

• У своїм ательєрі Михал Чабала, родак із Нижніх Чабин, котрый векшыну прожыв у Пряшові і 4. фебруара був бы ся дожив 80 років.

• Єдна із множества країнарських закутин, котры намалёвав Русин Михал Чабала.

Маляр Володимир Микита ославив 90-рочный юбілей

Учів ся у таких малярів-великанів, як Йосиф Бокшай, Адалберт Ерделі ці Федор Манайло. Выставки мав од Франції через Канаду аж по Японію. Русинський маляр Володимир Микита ся 1-го фебруара 2021 дожив краснаго округлого юбілея – 90 років од народжіння.

Народив ся Володимир Микита у 1931-ім році в селі Ракошино на Підкарпаті, котре тогды належало ід Чехословації. Скончів руську гімназію у Мукачові, потім штудовав в Ужгороді на умельцькیم учіліщу під веджінём Йосифа Бокшай і Адалберта Ерделі. Почас своїх штудентських часів много раз выставлєвав ведно із своїма учітелями і став ся продовжователём традицій меджівойнової підкарпатської малярської школы. І то нелем техніков малєваня, но і принятём філософії служіня народу і отчизні.

Микита має успіх як портретіста, автор жанровых сцен, пейзажів, но в ёго творчости суть і філософічны роздуми о змыслі людського ест-вованя. Творчу зрілость досяг у 1960-ых роках, коли ся в ёго творчости обявили штири главны мотивы: психологічний портрет, благородна сільска робота, філософічний пейзаж і екологічний протест. Переломом бив образ *Ягнятко* із 1969 р., одколи суть на полотнах Микиты міцны сільскы особы, котры наповнює внутрішнєв дінаміков творіння. Тыма образами Микита представив в умельцьких кругах советської України новий приступ трактованя тем традиційного сільского живота.

Галерію портретів у Володимира Микиты одкрывать лірічне полотно *Моя мамка* із 1967-го року, по котрім вытворив дакілько портретів сучасників. Портрет під назвов *Маляр Манайло* здобыв про Микиту перше місце меджі визначными майстрами сучасного філософічного портрету. У Микиты суть унікатны і ёго пейзажи (мальбы країны).

Володимир Микита одограв визначну роль і в культурнім животі Підкарпатя в роках советського режиму і незалежной України. В роках 1966 – 1999 бив председом „Закарпатської обласної організації Спілки художників України“. За свої умельцькы успіхы бив і дакількораз оцінений. Спомяньме членство у „Національній Спілці художників України“ од 1962-го р., має титул „Заслужений художник України“ од 1975-го р., од 1991-го р. має титул „Народний художник України“ (обидвох титулів ся вздав на протест того, же тоты титулы суть девальвованы). Од 1997-го року бив членом-корешпондентом в „Академії мистецтв України“ і од 2004-го р. є рядным членом той академії. Є лавреатом обласной премії Й. Бокшай і А. Ерделі, ці лавреатом Премії Т. Шевченка. У 2006-ім році му была передана „Золота медаль Академії мистецтв України“, в тім самім році дістав од президента України „Орден Ярослава Мудрого V. ступня“. Є честным жытелём міста Ужгород.

У 2001-ім році у Празі на 6. Світовім конгресі Русинів ся став лавреатом Премії за визначне діло про русинський народ. Премія была передавана Караторусинським научным центром у США і фінансована русинським філантропом із Канады – Штефаном Чепом. Премію му особно передали Штефан Чеп і президент спомянутого центра Павел Роберт Магочій.

Микита одограє важну роль в народнім возроджованю Русинів. Твердо стоїть на позиціях, же Русины суть окремим, самобытним народом. На Світовім конгресі Русинів у 1999-ім році, котрый проходив в Ужгороді, Володимир Микита зорганізовав ретроспективну выставку русинського уменя.

-а-

О Б С Я Г

Маляр Володимир Микита ославив 90-рочный юбілей 1

Недожытых 80 років од народжіння русинського маляря на Словації – Михала Чабалы 2

ПгДр. Люба КРАЛЁВА, ПгД.: Жена многих тварей... 2

Доц. Михаил ЗАН, к. н.: До 30-роча вертаня Закарпатської области историчного герба Подкарпатської Руси 7

Mgr. Katarína ZAJICOVÁ-NADASKÁ, PhD.: Prvky magicko-liečebných praktík u Rusínov 11

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД.: ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2021 ч. 2 13

Мірослав ЖОЛОБАНІЧ: Муза, Захранка 13

Юрко ХАРИТУН: Прийде час?, Хто бы так не любив?, Як є мені, Пришов час, Колыска і гнізда 15

Людміла ШАНДАЛОВА: Самко хоче звірятко 16

Елена ХОМОВА-ГРІНЁВА: Одлечу, Перла, На берегу, Ластівки, Кермеш, Торба, Слово, Коле сердце, Колесо щастя, Сама..., Наблюю..., Падать додж, Назберам квіта про маму, Сны 19

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: 145 років од смерти церковного ерархы Осифа Гаганця 26

Маріо ГУДАК: Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях має за собов рекордну минулорочну сезону і зачінає комплексну реконструкцію за 7 мільонів евр 27

Мгр. Петро МЕДВІДЬ: Реконструкція Варголового музея штора раз реалніша. Жупа дістала далшы грошы 30

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: 100 років од народжіння і 30 років од смерти знамого русинського маляря з Підкарпатя – Антона Кашшай 31

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: Недожытых 90 років русинського маляря з Підкарпатя – Юрія Герца 31

Проф. Др. Іван ПОП, др. н.: 150 років од народжіння російського маляря русинського походжіння – Ігора Грабаря 32

Недожытых 80 років од народжіння русиньского маляря на Словакії – Михала Чабалы

Михал Чабала ся народив 4. 2. 1941 у Нижніх Чабинах на Словакії і умер 3. 8. 2002 у Пряшові на Словакії. Быв малярём русиньского походжіння в Пряшівській области.

• Михал Чабала був нелем добрым малярём закутин країны, але і портретістом, о чім свідчить Портрет Василя Зозуляка, 1975, уголь.

М. Чабала скончив Середню умелецьку школу в Бырні у Чеську (1962) і Высоку школу витварных умень в Братіславі на Словакії (1969), де штудовав під веджінём Русина Дезідерія Міллого. Короткий час учів витварне уменя на Універзиті П. Й. Шафарика у Пряшові. Од 1970 р. ся став вольным умелцём, котрый зістав жыти і творити у Пряшові. Зо зачатку у творчости М. Чабалы переважовали фігуралны композиції і портреты, пізніше ся веце зосередив на малёваня природных і міських закутин, главно тых, де жыли Русины. М. Чабала малёвав в імпресіоністично-екресівнім штілі, котрый є характерізований як штіл з елементами меланхолічного лірізму, што ся векшынов створює комбінацієв розлічных одтінів синей і зеленой фарбы. Ёго монументалны работы прикрашлюють верейны будовы в містах і селах выходной Словакії. М. Чабала мав дакілько персональных выставок і був участником вшыткых колективных выставок русиньских умелців, котры ся одбыли в часі по році 1989 р.

-аз-

Розговор вела ПгДр. Люба КРАЛЁВА, ПгД., Словацькый народный музей – Музей русиньской культуры в Пряшові

Жена многих тварей...

Яна Трущінська-Сива – юбілююча геречка, режисерка, редакторка, модераторка і культурно-пропагачна манажерка.

Яна Трущінська-Сива: – Народила ем ся у Выраві 7. януаря 1961 на саменьке Рождество подля юліаньского календаря. Моя мама прибігла скоро рано з дружба, де ручні подоїла 25 коров і породила ня на голы дылі коло пеца. Покры няню пішов за здравотнов сестров, мама за собов уж вшытко попрятала і дала ня тримати на руки мойй старшій сестрі Мілці. Дашто із животаспособности моёй мамы дістала і я. Снажила ем ся то потім схосновати у своїм професіоналім животі, котрый ем мала щастя реалізовати в театрі, телевізії, радію або в музею...

• **Янко, повідж мі, на што собі споминаш із свого дїтинства у Выраві найясніше або найвеце?**

– Споминам собі на копы снігу, біленького як цукер, што рипить під ногами. Споминам на сонечный зимушній день, як приходжу домів із санчатами, выпечена од морозу а в хыжі тепленько, як під

пазухов. На лавці сидить моя добра мама а на шпаргеті кыпить горнець капусты, яка по санкованю смакує знамениті... А іщі споминам на свої зачаткы у выравській школі. Нияк раз ем ся не могла научіти читати... Днесь бы психологове повіли, же требало дїтину іщі зохабити у школі, но хто о такім дачім в тых роках знав. Помогла мі аж „палічкова масть“ од моёй старшой сестры Мілкы, девятчкы, котра была все выхваленов єднічкарьков і кус ей вадило, же мать за сестру такого пняка. По пів року ся моя мысль отворила і перебігла ем у читаню вшыткы дїти. Все на концю години ня наш старенькый учитель Макара поставив перед школярів і дав мі читати даяку приповідку... А єдного дня повів: Дїти з нашой Янкы буде раз телевізна гласателька. Дїти ся розосміяли як дурны, а я ся барз заганыбила, же о мі таке гварить. Но ёго слова ся по роках до якоїсь міры наповнили.

• Яна Трущинська-Сива, родачка із русинського села Вырава на Словачії. Фотка: Владіслав Сивий

• Од кількох років і од котрого рочника ОШ єсь ходила на основну українську інтернатну школу до Гуменного? Як єсь собі звикала бути цілий тыждень мімо своєї родини? Або як часто єсь із Гуменного ходила домів? І як собі споминаш на тоту школу, бываня на інтернаті, на своїх учітелів на основній школі і виховавателів на інтернаті?

– Мала єм десять років, завершыла єм п'яту класу выравской основної школы а моя сестра якраз скончила Середню педагогічну школу Клемента Готвалда у Пряшові і як вихователька дістала місце в Основній школі інтернатній в Гуменнім. Жебы одбременити родичів, взяла ня зо собов. А так єм ся од шестой класи стала Гуменчанков. Ходила єм на тыжднівкы. В неділю по обіді требало сісти на автобус, іти до Гуменного на інтернат і бути там аж до пятніці. А який був інтернатный жыт? Строгий. Єдна постіль, єдна полічка у скрині, на ізбі четверо дітей. День розписаний на години. Режим як на війні. Не скаржу ся, тоты роки ня научили бути самостатнов, одповіднов за себе, на цілий жыт ня научили бути скромнов. Школа в Гуменнім отворяла і много можностей... Іти до култураку на театралне выступлєня УНТ (тогдышнього Українського народного театра), на выставки, на концерты, до кіна, на вшеліякы конкурзы... З педагогів собі рада споминам на старого директора Івана Прокіпчака, котрый знав выбавити про нашы діти зо школы вшытко можне і неможне, і на міцно строгого, але і облюбленого учителя географії Деркача, котрый нам розповідав много интересного, што в учебнику ани не было. Географію коло нього знали і найвекшы лайдацы.

• Про мене є несподіваным зізніння, же Ты єсь ходила на Середню здравотну школу в Гумен-

нім, до української класи. Што было главнов причінов зміны Твоїй жытотной орьєнтації? На-місто здравотной сестры єсь ся выдала на драгу декламаторську, герецьку, режисерську... то значить умелецьку. Коли єсь у собі обявила тоту „божу іскру“ і ласку ід драматічному уменю?

– У моім жытоті все так было, же мі были до драгы посыланы люде, котры у мі штось віділи, до дачого ня заангажовали, дагде ня посунули. Бо ай кедь єм была самостатна, не была єм аж така самоувірена і пробойна, жебы єм ся сама десь пхала... А так в часі штудій на СЗШ (Середній здравотницькій школі), ня мій класный учітель – українчінарь професор Штефан Стебіла зознавив на єднім літературнім вечорі з пані Юлієв Прокіпчаковов з гуменського освітового центра. Была то роджена Українка десь од Житомирської области, выштудована правнічка і режисерка, котра цілов душов горіла про поезію і театр. Ненадарьмо ся гварить, же запалити другого може лем тот, хто сам горить. А Юлія, котру доднесь поважую за свою театралну маму, у мі запалила огонь про поетічне слово і про граня на сцені. Спочатку то были лем такы курты дебаты, но попри них мі все вхабила даяку книжку, або часопис, або мі пожычила свій грубезный зошит, в якім мала наліплєны выстрижки з выбером якостной поезії в українськым і російськым языку. Нігда мі не гварила возьмий тот вірш, або тот... Выбер все зохабяла на мене. А так ся зачало моє путованя по Пушкінових памятникох, по Духновічових фестівалох а пізніше і Гвездославових Кубінах... Пришло і много оцінінь, на якікы была школа горда. А потім Юлка заложыла при културнім домі драматічний колектів про дорослых. Мене брала на ролі молодых героїнь. Грали сьме важный репертоар – українську класічну драматургію – Шевченкового Назара Стодолю, Лимирівну Панаса Мирного... Такий дріл, який єм діставала в Гуменнім, не памятам ани з высокої школы, кедь сьме потім ходили на „Фестівалы драмы і художнього слова ім. Духновіча“ у Меджілабірцях, де до пороты ходили режисеры з УНТ. Все частіше єм віділа, же ня вербують до дівадла... По матурі ня позвали до Пряшова на конкурз. Пішла єм, але у моім внутрі было велике похыбованя, ці роблю добрі і ці на то мам, бути геречков. Пересиділа єм коло фонтаны на дворі УНТ ціле дообідя а о пів дванадестой єм сама себе пересвідчила, же артістка з ня не буде і пішла єм долов містом на влакову станіцію. Авкурат пришов влак з Гуменного а з нього выступила Маша Мальцовска, тогды іщі Параскова, наша писателька а в тім часі і перфектна декламаторка. Знали сьме ся з фестівалів. Агой, гварить, де-сь была? Але, кликали ня на конкурз до дівадла. Но, а што, взяли тя? Та, знаш, Машо, я ани не пішла водну, -одповідам ей.

Порядні ня спущовала, хопила ня попід руку, тримала ня міцно, як у кліщох і вывела ня горі Пряшовом назад до театру. Заклєпкала на двері директора

і як ся отворили повіла: „Йосиф Андреевич, пришла за вами една дівочка на конкурз, пізнив ей влак...” А было выбавлене. Рік ем была у театрі як елевка, потім пришли приймачкы на ВШМУ а по них драга до Кієва на штири роки...

• Што было інтересне про Тебе на высокій школі, на Театралнім інституті Карпенка-Карого у Кієві на Україні? Якы там были учітелі герецтва?

– Школа была перфектна, една з найліпшых в тогдышнім Советьскім союзі. Дістала ем ся до класы народной умелкыні СССР Валентины Іванівны Зимнєй. Была то божа жена. Много научіла, бо много знала. А тых людей, што было на Інституті! І Славяне з розлічных країн, і штуденты з арабских країн, і чорнюси – з африцьких країн... А каждый зо своєв културов, звыкамы, традиціями. Через них мож было спознавати цілый світ... Жывот в Кієві, якый мав два міліоны жытелїв, був про ня школов живота.

• Што про Тя значіть драматічне уменя? Што значіть быти геречков?

– Быти геречков про мене значіть жыти живот когось іншого. Підкреслюю жыти... Бо є много герців, котры просто добрі грають і ніч веце. І жыють легко і суть спокійны. Жыти живот другого, быти кымесь другим, думати інакше, быти іншый в пластіці, в міміці, быти просто все іншым, нестереотіпным од ролі до ролі, є часто тяжке, даколи аж самознічующе... Є то найтяжша робота на світі, холем мі ся так видить. Але быти все еднаков бы ня не бавило. Вопрос є, ці то в театрі од тебе потребують, ці то в цілковій поверхности, яков є театер наповнений, дахто збачіть, дахто оцінить і ці ті дасть можность грати розлічны характеровы ролі, на яких можеш рости. Бо герець є найзавіслішов особов на світі. Завісить од драматурга, од режисера і од далшых і далшых...

• Якы поставы было про Тебе тяжко грати і якы легко? Перебач, но не віділа ем Тя нігда грати на театралній сцені, но в малых сценках в рамках культурного програму в нашім русиньскім музею ем собі усвідомила, яка єсь Ты добра геречка і сама себе ем ся зачала просити, ці то не є шкода, же єсь одышла з теперішнёго Театру А. Духновіча в Пряшові.

– Може і є, але думам собі, же на тот вопрос ем чашточно одповіла вышше. А што ся мі грало легше а што тяжше? Одповім так. Кедь до театру пришов гостєвати словацький режисер Пепо Пражмарі, попозерав собі наш репертоар і повів: „Віджу, же драматічны ролі ті ідуть лівов заднєв... Але у мене будеш грати к---у з добрым сердцєм.” А грала ем вдовіцію Пашу у інсценації Сашка. Была то найкрасша роль, яку ем в театрі заграла.

• Яка была твоя судьба по одході з театру?

– В новинках ем нашла інзерат, же в Руськім домі у Пряшові потребуєть культурного референта. Приголосила ем ся. Роботы там было дость, приправлєвали сьме велє акцій. В Руськім домі то тогды жыло... Попри тім ем, як геречка, много награвала в радію – приповідкы, гры, літературны пасма. Все, як ем вышла з радія, мала ем добре чутя, же тот день ем дашто добре зробила. Бо тоты програмы потім дома слухав мій нянє і барз ся тішыв, кедь ня чув. А кликали ня ай до телевізії, читати ведно із Штефаном Гієм курты коментарі... Занедовго ся ня шеф справодайства в Кошіцєх – Ладіслав Файчік попросив, ці бы ем не хотіла наступити на місце редактора, бо приправлюють півгодиновий народностный маґазін. Сугласила ем. Дав мі зробити концепцію релації а як ем ей принесла, посадив ня перед себе і по довгій павзі ся ня попросив: „А як хочете тот маґазін модерувати, по українськы ці по русиньскы?” Одповіла ем спонтанні – по русиньскы. Припоминам, же ся писав рік 1992, о кодифікації ся многым іщі ани не сніло а я ем як перша мала можность зъявити ся на образовах тогды іщі Чеськословеньской телевізії з півгодиновов релацієв о животі Русинів і пригварити ся як редакторка і модераторка людєм русиньскым словом. Не была в тім жадна політика, не была ем членков жадной організації, як пізніше з великов ненавістєв твердили „кусүтвці”, вирішыла ем так зато, же мі так казало моє сердце, сумлїня і розум...

• Із СТВ в Кошіцях єсь одышла робити до Главной редакції народностного высыланя редакції Словеньского радія в Пряшові...

– Гей. В тых роках мі было дожычено стати ся мамов. Мій мілований сын підріс і мав наступити до першой класы. Треба ся му было венувати. В тім часі був в радію выголошений конкурз на місце режисера, бо бывший режисер пан Павел Василь одышов до пензії. Приголосила ем ся. Із трєх adeptів сі выбрали мене. В пописі роботы ем мала літературну výroбу – награваня поезії, прозы, приповідок, пес і забавных релацій. Ай кедь были уж три роки по кодифікації, русиньских релацій было в драматургічнім плані мінімум. Прім грала українчіна.

Навеце, атмосфера в радію не была барз жычлива... Все ня брали, як тоту, што пришла до радія з телевізії, де модерувала по русиньскы. Была ем просто неприятель, а то і наприк тому, же ем нігда жадній українській релації не ублизыла. Снажила ем ся робити максімалні професіональні. Тадь ем ся підписовала під того як режисер, было то ділом моєй професіональной чести...

• В році 2003 редакцію перестіговали до Кошіць. Знам, же редакторы силно протестовали, люде протестовали, підписовали петіції, но тоты

• Яна Труціньська ведно з тогдышнѣв старшов колегынѣв Тамаров Симковов успішно выступила в ролі Олены у песі Павук Марка Кропивницького на сцені „Українського національного театру в Пряшеві“ (теперь русиньскый Театер Александра Духновіча у Пряшові). Фотка з архіву Я. Труціньской-Сивой.

протесты Русинів на Словакії ніхто із веджіня Словацького розгласу, або влады ці парламенту тогды не слухав. Без мілости і без даякого перепрошования Вас перестіговали до Кошіць. Як сьте переживали тото стігованя?

– Ніт, редакторы не мали великый простор на протестованя. Были поставлены перед вопрос або-або. Або приймете понуку робити в Кошіцях, або одыйдете з радія. Споминам собі, же в Кошіцях тогды пановав такый неписаний узус: Ай кебы ніхто з Пряшівчан ту не пришов, ай кебы сьме мали высылати хоць два роки з архіву, або набрати людей з уліці, высыланя з Кошіць ай так піде! А так ай было. До кошіцького штудія нас перешло лем пару людей, остатніх набрали до тімів через конкурз. Мені зівстав тот самый попис работы. Режійні приправлѣвати літературне русиньске высыланя, но і українське. Гварить ся, же вшытко зле є і на дашто добре... Парадоксні, русиньске літературне высыланя в Кошіцях ожыло. Зачав ся робити серіал Штефана Сухого Добра вода, до работы ся запоїли новы авторы напр. сестры Костовы, котры писали фантастичны приповідкы, робили ся драматизації зо світової літературы. Нараз сьме зістили, же Анна Каренїна, яку єм перекладала з російского языка, звучить в русиньскім языку перфектні, же ся не маме за што ганьбити, же наша бісіда може быти єднако култівована, як остатні языки. Тото давало чоловіку крыла і за 10 – 12 років ся зробила маса красной работы... Тішу ся, же єм могла при тій ро-

боті быти, як режисер, а пізніше і як драматург. Але вшытко мать свій зачаток і свій кінець... І вшытко залежить од людей. Главні од тых, котры о вас рішають. А так ся по роках зачала з Братіславы, од шефа Патрії пана Ловаса, шырити така думка, же пріорітов про народности мать быти в радію справодайство і публіцистика, а не даяка там література, на котру треба і так велє пінязей. Просто, зачав нас міряти мадярським метром. Дарьмо єм высвітлѣвала, же Русины приймають справодайство із словеньскых медій, бо ніхто з нас не мать проблем зо словеньським языком а же нам треба высылати о своїй културі, історії, особностях... Помаленькы, потихонькы, єдно за другим вшытко зліквідовали... А знате, што є чудне? Же ніхто з наших русиньскых активістів ці організацій ся не озвав... Лем пізніше ся пробаторили і порозуміли, што ся стало. В радію єм робила 18 років, послідній рік в справодайстві і публіцистіці, а потім єм на властну жадость одышла.

• Ку театру тя але не переставало тігати. В році 2017 єсь з мужем Владіславом Сивым, котрый, окрем іншого, тыж славить округлый животный юбілей, 60-ты народенины, основала Русиньскый коморный театр.

– Є то правда. Заложыли сьме обчаньске здружіня з тов назвов. Тот наш крок выкликав якесь погоршіня у дирекції Театру А. Духновіча, чому дотеперь не розумлю. Спомяну лем, же сьме приправили інсценації Муж моёй жены подля тексту Міра Гавра-

на, гру *Жобраци* о бездомовцях, білих конях і мафіянах, яку написав мій муж і яка мала барз добры одзывы. Приправили сьме таксамо сценічну композицію того самого автора *Наша звада – наш хліб*, або *Русины 30 років по Ніжній...* У шуфладці маєме *Місію-фікцію* о тім, як Руснаци ідуть на Марс. Тішуся, же прийде час без корони і зась будеме мочі іти за нашыма позерателями.

• **Як ся позераш на розвиток русиньского руху в общім слова змыслі – по році 1990 і в сучасности? Якы суть, подля Тебе, ёго вершины і якы пропады? На што бы ся мали русиньскы функціонарі днесь главні заміряти? Што подля Тебе характеризує русиньскый рух в сучасности? Чом ся третёму русиньскому возроджіню не дарить заставити сильный процес асіміляції Русинів Словакії із словацьков маёрітов?**

– Думам собі, же русиньскый рух був найсилніший і мав свої вершины в першых роках своєї екзистенції. Была ясна візія, што треба зробити, і были на ёго челі люде, котры своєв разанцієв, вагов своєї особности, гарантовали, же ся тоты візії тыж зреалізують. Думам тым в першім ряді на Василя Турка-Гетеша ці ёго праву руку Александра Зозуляка. Тогды ся зробило, подля мене, найвеце. Но розвивати, здоконалёвати того, што было досягнуте, ся нам в наступных роках, як кебы не все дарило. Діятельство в многих організаціях і інституціях іде подля інерції... Є пару особностей, дякуючі котрым ся днесь діти учать русиньскый язык, видно роботу молодых Русинів, пише пару авторів, але велика часть того остатнёго є векшынов о етнобізнисі. Русиньскый рух є барз роздроблений. І ці можеме заставити процес асіміляції? Думам собі, же оснований вшиткого є родина. Кедь родіч научіть бісідовати дітину по русиньскы і укаже му, же хосновати свій язык не є ганьба, маме выграте. Мій сын штудовав на фармації в Кошіцях, на лекції, де было коло 40 штудентів, ся раз єден з професорів попросив: „А є з вас дахто іншой народности як словенської?“ Як єдиный ся поставив мій Томаш і повів: „Я єм Русин...“ Ку концу штудія ся дізнав, же выше двадцять камаратів з той групи суть Руснаци. Чом ся так ганьбили признати, не розумлю.

• **В сучасности єсь культурно-пропагачнов ма-нажерков Словацького народного музея – Музея русиньской культуры в Пряшові. Чом єсь наконець вирішила заняти тоту позицію? Што Тя на ній бавить? За рік своєї роботи в СНМ – МРК єсь принесла много змін до культурной работы нашого музея. Приправила єсь много интересных акцій, ку тым найінтереснішым патрили Медайлон ід недожытым 80-ым роком Василя Турка-Гетеша, 90 років розгласового высыланя про Русинів Підкарпатя і Пряшівського регіону, Ілько Сова з Баюсова і много далшы, із своїм мужем**

Ладём сьте за нецільый рік Твоєї работы в музее наточили із акцій в СНМ – МРК 24 відей, котры собі можуть любителі русиньской культуры попозерати на ютубовім каналі музея. Де береш в собі тоту неутихающую енергію робити на полю русиньской культуры Тобі властным професіональным способом?

– Енергія приходить тогды, коли єсь на зачатку дачого нового, наприклад, новой работы, котру береш як вызву і в котрій видиш змысел. А іщі дає чоловікови силу і то, кедь о твою роботу, о твої договорочны скушености з розлічных професій мать дахто інтерес. Бо і до музея єм хотіла іти уж перед пару роками, но была єм од работы в нїм скорше одгваряна, а была єм і одмітнута. Потенціал у мі єсь увіділа ты як сучасна директорка музея. На роботі в музею ня бавить пестрость акцій, зміна, але і то, же кедь прийду з думков, можу єй ай зреалізувати. Припомянути собі недожыты народенины Василя Турка? Або зробити тройділный відеосеріал о історії театру? Няй ся любить, думка є підпорена, взята до плану і занедовго можуть люде відіти выслідок нажыво або на ютубі. Апропо, днесь маме на тім каналі 84 регулярных одберателів, нашы відеа віділо коло 20 000 позерателів.

А іщі чоловік мать енергію і охоту робити, кедь мать підпору дома, у своїй родині. Мій муж Владіслав Сивый, Руснак од кости, чоловік верьховато обдареный многыма талантами, ці уж на писаня поезії, драматічных текстів, компонованя музыки, малёваня, ці на творчость мултімедіалну, є про роботу на полю русиньской культуры барз запаленый. А так дома о вшыткім жыво діскутуєме, выдумуєме, а кедь ся нам дашто подарить зробити, ведно ся тішиме.

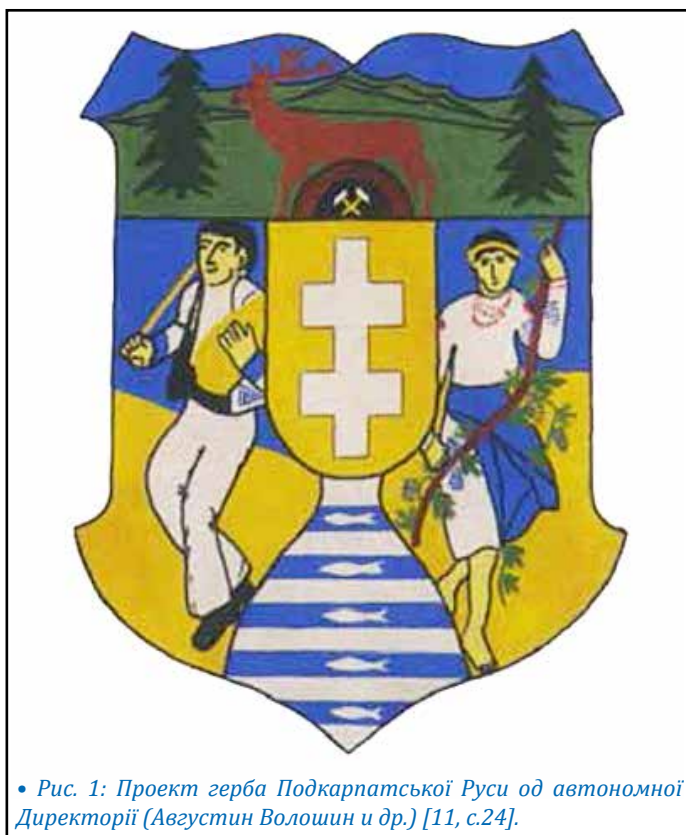
• **Што бы єсь Ты зажелала нашому музею до будущности? Бо мы, цілый робочій колектів СНМ – МРК в Пряшові Ті жычіме певне здравя, велё щастя в родиннім жывоті, радости із своїх найблизших і много далшых років работы на хосен русиньской культуры – в нашім музею і на полю розвиваня русиньской культуры в Словакії в третім секторі.**

– Дякую красні за Ваши мілы жычіня. Што бы єм я пожелала музею? Жебы ся компетентны перестали на наш музей позерати, як на нехочену дітину, як на штось, што vznikло лем зато, жебы замыдлити Русинам очі. Жебы ся річі называли правыма менами, жебы русиньске было русиньске і українське українським. Жебы і тот наш наймолодший музей мав выбавліня достойне 21. стороча. Жебы русиньскому музею не шкодили самы Русины. І жебы сьме мали компетентных і запаленых працівників, котры зроблять про Русинів велё хосенной работы.

Михаил ЗАН, кандидат исторических наук, доцент кафедры политологии и государственного управления Ужгородского национального университета, член Русинского культурологического клуба

До 30-роча вертання Закарпатської області історичного герба Подкарпатської Руси

Історична минулость Подкарпаття тісно скапчана з європейськов історійов, матеріалнов и духовнов культуров, знаками й символами. Важным аспектом є визнання того факта, што символіка варишув и сел днешнього Закарпаття покапчана найме до гералдичних и сфрагістичних традицій Централно-Восточної Європы. Одтак гербы и печатки з Середних вікув стали своєфайтовими карточками, офіціалнов тварьов населеных пунктув регіона. Фактично они маповали реалность живота й домашности обывателства края, його фауну и флору [7, с. 4].

• Рис. 1: Проект герба Подкарпатської Руси од автономної Директорії (Августин Волошин и др.) [11, с.24].

Варта істямити, ош до зачатка минулого стороча Подкарпаття не мало якогось єдного цілого герба діла вшиткої його території. Завто свої печатки й гербы мали села, вариші а такой булші вытворы края – комітаты Унг, Берег, Угоча и Мараморош, які фунговали як адміністративні єдиниці вже в XIII–XIV сторочах [8]. Акурат завто, коли «територія русинув на юг од Карпат» была включена до состава Чехословацької Республіки, містні інтелектуалы во главі з Августиним Волошином предложили покапчати символіку чотирьох історичных комітатув, а также элементы гербув інших земель, де жили русины – Спіша, Земплина й Шариша. В центрі предложеного варіанта герба був щит Корятювича, а у верхній часті горы и ялиці, посередині – олень. Пуд ним показана штольня из двома баньовы-

ми клепаками. Пиля щита Корятювича находили ся мужчина и жона з снопом хліба й кытицьов виняної лозы. Попуд щитом была зображена вода з рыбами (позир. Рис. 1).

Иншый рокаш, який возглавляли Андрей Гагатко и Илларион Цурканович, предложив модифікований варіант, який уже фактично був пудготовлений профессором Празького університета Густавом Фрідріхом. 10 марта 1920 рока в Празі діла справысоздания герба Подкарпатської Руси побывала делегация, яка складала ся з членув Центральної Руської Народної Рады во главі з Антоном Бескидом [1, с. 426]. Они в цілому были потішені роботом профессора Густава Фрідріха, який «у тишині празьких кабінету» фактично примирив подкарпатські «синьо-жовті» - украинофілув и «біло-синьо-черлені» - москвофілув [11, с. 8, 10].

Тымчасом партія Гагатка-Цуркановича забажила, обы щит, розтятый наполю, в нижнув частині мав три ґрунky, также розтяті, права половина з яких золотого, а ліва – синього цвіта (позир. Рис. 1). В правуй половині также мала быти половина греко-католицького хреста; а в лівуй - на синуй основі ґрункув мав стояти медвідь, який ся ладив скакати [11, с. 8].

Рахуєме, ош мусай такой уповісти за третью варіант герба Подкарпатської Руси, бо про нього мало ся говорить у літературі. Йсе був авторський начерк маляря Йосифа Бокшая (позир. Рис. 3). На ньому зображена жунчовка в подкарпатському народному шатьови из синьо-жовтов фанов у руках, пиля памнятного знака Федору Корятювичу на коньови з щитом. На пудставі такой був наполовину прикритый герб, на ньому: в центрі – щит Корятювича, зліва – жона з китицьов виняної лозы, над щитом Корятювича зліва у верхній частині – ялиця, посередині – олень, а пуд ним баня из двома углярями; зосподу щита Корятювича зображена вода з рыбами [9, с. 77].

У Празі, бизувно, пораховали, ош май реалным є

проект партії Гагатка-Цуркановича, айбо брати за основу цілком проект уд єдної партії значило бы, ош влада симпатизує юй. Чеські політики и експерты рішили, же варта лишити просту й оригіналну розробку професора Густава Фрідріха. Вже в 1924 році появило ся й «розтолкованя» герба Подкарпатської Руси. Чеський етнограф Иржі Краль писав, ош сім партиць, чотыри з яких сині й три жовті, значить сім головных рік края – Тису, Тересву, Ріку, Теремлю, Боржаву, Латорицю и Уж, а медвідь само собов є типовым репрезентантом фауны Карпатських гур [11, с. 11].

Проект чеського професора надовго запасовав ся у символіку Подкарпатя и подкарпатських русинув як етноса. Што булше интересно, создателі державы «єдного дня» (Карпатської України) у спіхови ни мали нич додати до сього герба, лем тризуб сятого Володимира Великого. Ни знаєме чого (исе ся читаво верло в очи – М.З.), но на днешный день російськязычна Вікіпедія подає акурат карпато-український варіант герба Закарпатської области из значком тризуба. Сього не роблять ани само собов русинська, ни украинська, ни словацька, ни чеська, ни мадярська, ни полська, ни англійська, ани грецька боки Вікіпедії.

Треба констатовати, што 30 марта 1920 рока депутаты Народных Зборув приняли Закон про державну фану, державні гербы и печатки Чехословацької Республіки, малый, середный и великий гербы. На двох послідных меже иных є и герб По-

дкарпатської Руси (позер. Рис. 3, 4).

Майбулш поширеним став середный герб Чехословацької Республіки. В таблі гербового щита у його серцевині – герб Чехії; основный щит – чотырьох-частинный, у верхнуй правуй таблі – герб Словакії, у верхнуй лівуй – герб Подкарпатської Руси, у правуй нижнуй таблі – герб Моравії, у лівуй нижнуй – герб Сілезії (позир. Рис. 2).

Усвідомені сьме, што в часы гортійовської Мадярщини (1939–1944) и Советського Союза (1944–1990) не было діла до крайової символіки. Мадяре не приймали символіку окремо для Подкарпатя, в тот час як «советы» декретом уд 12 януара 1946 рока затвердили державну фану Закарпатської України. Вто была черлена полотнина из зображеньом у верхньому закутку золотистого серпа и клепача тай черленої из золотистов крайков пятауголної звізды. На фані золотистов фарбов по вкраїнськы было написано: «Хай живе возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною» [11, с. 46].

Процесы демократизації сосполного житя дали за ся знати вже в кунци 1989– на зачатку 1990 рокув. 17 фебруара 1990 рока в Закарпатськув области організовало ся Общество карпатських русинув, якеє визнало за майважну ціль возобродити пережі традиції, культуру, правдиву исторію, символіку а такой и автономный статус края, який фунговав у послідны роки меживоєнної чехословацької doby. Помалы яли ся вертали ся старі назвы улиць, площ,

май потому и окремых сел (туй много ся доби́ли ма́дьяре, а не русины – М.З.). У маю місяці 1990 рока обласна Рада прийняла, на наш позур, дуже хоснавне рішення – на Закарпаттю зачав офіційно фунговати середньоевропейський час [4, арк. 67]. Йсе рішення діяло аж до марта 1992 рока, коли было заведено кийивський час [5, арк. 22].

Варта пудчеркнути, што не позеравучи на рішення 1992 рока, в закарпатських селах и надале ся хоснує містний час, а не кийивський (колись у советський період так само хосновав ся московський и містний час – М.З.). Автору публікації восени 1994 рока было дуже чудно привыкнути до сього, навчавучи ся на першому курсі историчного факультета в Ужгороді. Адаптація до кийивського одмірювання часу заняла майже пуврока. Фактично на даний час обывателство края жиє у двох дімензіях – містному й кийивському. Йсе ся тяче й назывок сел, які ся хоснують двояко, по-містному и як тре́бує офіціоз. Напримір, Севлюш и Виноградів, Извор и Родниківка, Волоськоє и Підгірне, Брустуры и Лопухів, Берлибаш и Костелівка, Требушани й Ділове й т.д.

18 декабря 1990 рока на I засіданню IV сесії обласної Рады народных депутатов XXI кликаня остро́го звучаня набрала звітандка про символіку края – фану и герб Закарпатської області. Из сього повода такой выступив депутат Иван Бігунець, котрый був головов комісії обласної

Рады из изгядованя возмогы завожаня символіки края. Вун зауважив, што маймногі виконавчі комітеты районных Рад не внесли своих предложень вадь выказали ся за черлено-лазурову фарбу герба. Варишські Рады Ужгорода и Мукачова, Перечинська и Міжгурська районні Рады – за синьо-золотисту фарбу, Береговська – за триколорный варіант, де всяды був черлений цвіт.

Свалявська районна Рада выступала за стрібро-жовтий, Общество українського языка имени Тараса Шевченка – за синьо-жовтий, а Общество карпатських русинув – за біло-синьо-черлену фану (в инакув комбінації партиць ги в символиці Росії – М.З.), общество словакув – за черлено-синьо-золотистый цвіт будучої фаны Закарпатя. Общество ма́дьярської культуры Закарпатя подало предложеня одобрити нейтральный цвіт фаны– голубый – на якому бы впозіровав герб области. Выступающий Иван Бігунець означив, так як на Закарпатьови ведно живуть національні меншини, доцілно утвердити за основу черлено-синьо-золотистый цвіт фаны области [2, арк. 57–59].

Звітандка выкликала щипляві дискусії в депутатському корпусі. Народный посланець Михаил Джанда по проекту Общества карпатських русинув уповів, ош «...ото є фана царської Росії», а «черлено-синьо-золотистый – йсе суть цвіта румынского народа»; позад сього варта бы ліпше ушиткым наці-

• Рис. 4: Великий герб Чехословацької Республіки [11, с. 25].

оналностям хосновати свою націоналну символіку, бо не є логічним «...обы область приймала якийсь прапор...» [2, арк. 61–62]. Из своїми гадками и пропозиціями выступив депутат Михайл Тиводар (Ужгородський виборчий округ № 2), який уповів, што «... преріканя мавуть не так историчный характер, як політичний»; вун предложив синьо-жовтий цвіт, бо «... што туй бояти ся; два невинні цвіта – небо и мир, труд» [2, арк. 62–63]. Депутат Василь Химинець (Ужгородський виборчий округ № 10) вповів, што «... ведеме бесіду про регіоналну символіку, не державный и не національный прапор». Вун предложив «зоперти ся на фані пуд номером 2 з трьох фарб: черлена, синя и жовта» [2, арк. 63–64]. Депутат Микола Товт (Береговський виборчий округ № 24) предлагав «авать прийняти нейтральный цвіт, авать уцілому не принимати фарбу» [2, арк. 64]. Василь Марина (Дубровський виборчий округ № 98) як представитель румынської національної меншини края примітив, што «соединяти в єдну фані вшиткі цвіта буде злодійством проти національных меншин». Вун предложив дати право кождув меншині хосновати свою символіку и «честовати прапор корінного населеня украинцюв» [2, арк. 65]. Депутат Иван Мокрянин из Міжгурщини загалом предложив не розпізнати звіданку про фану Закарпатської області, бо «мы не можеме так даробовати Україну» [2, арк. 65].

Туй треба напомнити, ош уже в сесь час в обласнуй Раді сформовалася меншина из 23 депутатув пуд назвов «Демократична платформа» во главі з Михайлом Тиводаром, які отворено выступали за

независимость Украины и лемзовали Общество карпатських русинув и його симпатикув. Тымчасом голосованя депутатув указало, ош ни був прийнятий ани єден из варіантув, як и розязок за цвіт медвідя на гербови края. Як саркастично одзначив єден из депутатув «Демократичної платформи» Михайл Джанда, медвідь має бути бурим, а не черленим, «...позаяк у Карпатах не водяться черлені медвіді» [2, арк. 65–66].

У результаті позад дискусій за фану області так и не было принято єдногосного рішення. Хотя й и были дискусії меже депутатув про цвіт медвідя, айбо за рішенням обласної Ради був одобрений историчный герб Подкарпатської Русі з образчиком «черленого медвідя, який стоить на задних лабах и повернутый управо» [3, арк. 107]. Герб мав выставляти ся на будовах містных Рад народных депутатув, державных урядув, товарнях, установ и організацій (за рішенням трудовых колективув), заїздах на територію Закарпатської області. Достипно констатовав историк Иван Поп, што «русинський національний рух, що ся зачав у 1989 р. прийняв сесь герб як національний символ карпаторусинув ушиткого світа» [10, с. 128].

Треба такой уповісти, ош окрем сього, на упомянутуй сесії до президії обласної Ради было подано й депутатський запрос С.Філіпа (89 виборчий округ, вариш Тячов) про изученя упродовж місяця септембрової Декларації Общества карпатських русинув про вернута області статуса автономної республіки, «а словянському населеню національності РУСИН» (великими буквами вказано в оригіналі документа – М.З.) [2, арк. 191]. Май потому, вже в 1991 році позад сього была остра пря в обласнуй Раді, про што варта пробрати май детално в окрему публікації.

На останок нашого изглядованя мусай уповісти, ош звіданка про крайову фану, ривно ж як и гімн, удснула ся на май будучі часы. Лем 27 фебруара 2009 рока рішенням Закарпатської обласної Ради V кликаня была затверджена крайова фана – прямокутне полотнище з гербом края, на якому пласом розміщені єднакі партиції синього и жовтого цвіта. Соотношеня ширины фаны до довжины – 2:3.

Окрем крайової фаны, было й провбалованя затвердити офіційный гімн Закарпатя. Ищи 14 юнія 1990 рока Ужгородська варишська Рада, яку возглавляв толерантный челядник Еміль Ландовський, постановила проспіваня в сята и пуд час празднованя памнятных дат гімна подкарпатських русинув, айбо зараз исе рішення не фунгує. 22 децембра 2009 рока за поданям знамого сосполного лідера подкарпатських русинув, депутата Євгена Жупана Закарпатська обласна Рада затвердила стих Александра Духновича «Подкарпатскії русины» на музику Степана Фенцика в обробці Михайла Керецмана («за» – 46 депутатув). Айбо потому депутаты

ищи байловати затвердили гімном стих Василя Гренджі-Донського «Тобі, рідний краю». Фактично обі процедури прийняття рішення про гімн були проведені з порушенням регламента. В результаті ані єдиний варіант не був прийнятий законно. Так штодо ведна крайового гімна закарпатці, и в першому шорі подкарпатські русини, так и не мавуть по днешный день.

Ухосновані жерела:

1. Алмаший М. Карпаторусинський народ – доля, пронесена крізь віки. Ужгород: Карпатська вежа, 2019. 616 с.
2. Відомчий архів Закарпатської ОДА. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Спр. І засідання IV сесії обласної Ради народних депутатів XXI скликання від 18 грудня 1990 року. На 251 арк.
3. Відомчий архів Закарпатської ОДА. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Спр. Рішення 18 грудня 1990 р. «Про герб Закарпатської області». Арк. 103–116.
4. Відомчий архів Закарпатської ОДА. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Спр. Рішення 30 травня 1990 р. «Про введення на території Закарпатської області середньоевропейського часу». Арк. 66–68.
5. Відомчий архів Закарпатської ОДА. Ф. 195. Закарпатська обласна Рада народних депутатів. Оп. 14. Спр. Рішення від 26.03.92 №54 «Про порядок обчислення часу на території області». Арк. 18–24.
6. Гречило А. До питання про виникнення земельного герба Закарпаття. *Знак*. 1994. Лютий. Число 5. С. 1–2.
7. Мариконь Б. Печатки, герби міст і сіл Закарпаття / Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти. Ужгород, 2011. 128 с.; іл.
8. Мариконь Б., Ньорба В. Геральдика Закарпаття. Герби і печатки міст, сіл та селищ. Ужгород: «Краєвиди Карпат» ПП Ньорба В.Ф., 2010. 96 с.; іл.
9. Міськов І.О. Створення герба Підкарпатської Русі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія*. 2018. Вип. 1 (38). С. 75–83.
10. Поп І. Герб карпаторусинів. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів* / Уклад.: Павло Роберт Магочій, Іван Поп; заг. ред. Павла Роберта Магочія; пер. з англ. мови Надії Кушко; ред. укр. видання Валерій Падяк; карти Павла Роберта Магочія; вид. ред. Лариса Ільченко. Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. С. 127–128.
11. Філіппов О. Таємниця герба Підкарпатської Русі. Ужгород: Карпати, 2006. 48 с.

(Публікуєме в оригіналі – підкарпатським варіанті русинського языка.)

Mgr. Katarína ZAJICOVÁ-NÁDASKÁ, PhD., Divadelný ústav v Bratislave, Slovensko

PRVKY MAGICKO-LIEČEBNÝCH PRAKTÍK U RUSÍNŮV

Abstract: According to ethnological research at the beginning of the 21st century, relics of magical-power healing processes, using traditional techniques, persist in the studied Rusyn regions of North-Eastern Slovakia. The use of magic has been used in the community with the aim of bringing one back to their health, removing the effects of the so-called 'evil eye', etc.

Výskumný materiál použitý v tejto štúdii pochádza z výskumných lokalít severovýchodného Slovenska, z oblastí osídlených Rusínmi.

Musíme konštatovať, že pôvod mágie je nejasný. Viacerí bádatelia spájajú mágiu s najstaršími náboženskými systémami, v ktorých do popredia vystupuje viera v existenciu ambivalentnej sily prestupujúcej rôzne objekty. Danú silu je možné vhodnými úkonmi si nakloniť, alebo naopak znepriateliť. Odborná literatúra pre vyššie zmienenú silu používa melanésy termín „mana“ (Codrington, R. 1891).

Podľa Vladimíra Scheuflera mágia je viera v ambivalentnú moc, ktorú môžu zasvätení jedinci, teda mágovia určitými špecifickými úkonmi (či už slovnými, alebo inými) ovládať ako silu smerujúcu k dobru (biela mágia), alebo k zlu (čierna mágia).

Mágia sa často prelína s psychotronickými úkonmi a pomerne často dochádza k zámene jedného s druhým. Mág v odbornom zmysle slova nemá zvláštny talent ako psychotronic, ani zvláštnu moc ako čarodejník (ktorý

je určitým druhom psychotronika), ale mág dokáže svoju moc využívať vo svoj prospech a v prospech svojich klientov. S mágiou úzko súvisia aj tzv. čarodejnícke knihy, ktoré sa vydávajú aj v súčasnosti¹.

Mágiu v tradičnej duchovnej kultúre môžeme všeobecne definovať ako predstavu, že: „každý objekt má isté charakteristické vlastnosti, ktoré možno podľa určitých princípov preniesť na iný objekt“².

V tradičnej ľudovej mágii môžeme nájsť základné magické princípy ako napríklad zákon podobnosti, či zákon dotyku. Pri magických činnostiach sa využívalo aj veľké množstvo magických prostriedkov. Pomerne častým javom bolo využívanie predstáv o mágii slova, čísel, využívala sa mágia pohybu, gesta, mimiky. V hojnej miere sa využívala mágia začiatku, času, priestoru a pod.

Magické prostriedky slúžili na umocnenie a posilnenie účinku samotných magických obradov, praktík a úkonov. Uplatnenie magických princípov nájdeme najmä v obyčajoch výročného, ako aj rodinného cyklu,

1 SCHEUFLER, V.: Pověry. In: *Národopisní revue* 4/96, s. 185. V texte sa používa termín skúmané lokality. Ide o obce východného Slovenska, kde v priebehu rokov 1995 - 1999 robila výskum etnologička Katka Zajicová. Boli to obce a mestečká Jarabina, Stará Lubovňa, Litmanová, Vyšné Ružbachy, Sulín, Malý Lipník. V roku 2002 robila terénny výskum v obciach Stebník, Smilno, Mikulášová Katarína BABČÁKOVÁ ako prípravu na svoju diplomovú prácu.

2 TELÚCH, P.: *Amulety a talismany*. Bratislava, 1998, s. 5.

ale tiež výraznou mierou zasahujú do oblasti tradičnej etnomedicíny. Aplikácia princípov mágie mohla, podľa tradičných predstáv, prinavrátiť nielen poškodené zdravie, ale i ochraňovať pred chorobou, ba dokonca samotnú chorobu zapríčiniť.³

Prestavy o magických príčinách chorôb sú dôležité najmä z hľadiska zvoleného spôsobu liečenia a prijatia ochranných opatrení zameraných najmä na prevenciu. Poverové predstavy dotýkajúce sa príčin ochorenia vychádzajú z nerešpektovania určitého zákazu, čo malo za následok privolanie choroby. Ďalej sa predstavy o príčine určitej choroby dotýkali viery v možnosť privolania choroby prostredníctvom ľudí ovládajúcich čiernu mágiu (strigy, strigôni).

V tomto prípade išlo najmä o magické postupy ako bolo morenie, preklatie, porobenie, urieknutie. Išlo teda o postupy, ktorými sa zapríčinilo poškodenie zdravia danej osoby (upadnutie do choroby), alebo až privodenie smrti. Spoločným menovateľom slúžiacim na vykonávanie deštruktívnych magických praktík boli pokrivené medziludské vzťahy a dôvody k nim vedúce (najmä závisť, žiarlivosť, chamtivosť a nenávisť).

Schopnosti presahujúce bežnú úroveň poznania mali tzv. služobníci diabla (bosorky, strigy, bosoráci, strigôni).

Od 13. storočia keď bola prakticky jedinou uznávanou formou katolíckej teológie scholastika nachádzame v nej aj učenie o incubus a succubus teda ide o vieru v paktovanie s diablom a styky s ním. Myšlienkové koncepty vtedajších učencov naväzujúcich na učenie sv. Augustína a neskôr na sv. Tomáša Akvinského viedli k tomu, že sa démonológia dostáva do ľudovej viery. Treba podotknúť, že obvinenia z tzv. kúzelníctva sa v kresťanstve objavujú už oveľa skôr ako v spomínanom 13. storočí, ale išlo skôr o útoky voči jednotlivcom než o vieru v sprisahanie čarodejníč a čarodejníkov ako tomu bolo už v spomínanom 13. storočí a v ďalších storočiach. Všeobecne povedané, prvé hony na čarodejnice začínajú v 14. storočí, vtedy však bolo vynesených len málo rozsudkov smrti a v Európe hystéria spojená s obvineniami s čarodejníctva končí v 18. storočí.

V Uhorsku sa správy o tzv. božích súdoch (ordáliách) - skúšky rozžeraveným železom v záležitostiach „maleficia“ a „veneficia“ objavujú v prvej polovici 13. storočia. Ide o 12 prípadov.

Ďalšou veľkou aférou, v čele ktorej stálo obvinenie z čarodejníctva sa viaže k uhorským aristokratickým kruhom, keď bola neplodnosť Beatrix – manželky uhorského kráľa Mateja Korvína pripisovaná jej očarovaniu. V 17. storočí v Trnave vychádza reedícia diela lipského

démonológa B. Carpzova Praxis Criminalis a dielo bolo pripojené k uhorskému Corpus iuris pričom hlavným cieľom bolo osobám podozrivým z bosoráctva dokázať ich spojenectvo s diablom. Hoci toto dielo v Uhorsku nenadobudlo právne pôsobenie vyvolalo nárast procesov s bosorkami.

V 16. storočí bolo „diabolizáciou“ v Uhorsku postihnuté aj tradičné ľudové liečenie. Ešte v 18. storočí, nehovoriac už o predchádzajúcich obdobiach do kategórie zavrhnutiahodných ľudí patrili liečitelia, pôrodné babice, bylinkárky a vôbec tí, ktorí neskrývajú svoju magickú moc, práve naopak, chvália sa ňou⁴.

Služobníkmi diabla boli označovaní ľudia (muži aj ženy) o ktorých sa verilo, že majú schopnosť disponovať nadprirodzenou mocou. Prostredníctvom tejto moci mohli ovplyvňovať napríklad úrodu na poliach, privolať jej zničenie cez živelné pohromy (sucho, alebo naopak búrky a krupobitie), ale tiež mohli pričarovať choroby na ľudí i dobytok. Nadprirodzené vlastnosti bolo možné získať, alebo boli vrodené.

Vo výskumných lokalitách východného Slovenska boli známe vrodené vlastnosti ženy - bosorky, či jej mužského pendantu - bosoráka, alebo v druhom prípade získané nadprirodzené schopnosti od bosorky, ktorá si dotýčnú osobu vyvolí a to najmä pred svojou smrťou (ba často až na smrteľnej posteli), pretože by inak nemohla zomrieť. Vyvolenou osobou pokračovateľkou v „bosoráckom remese“ boli častejšie ženy ako muži. Boli to najmä staré dievky, bezdetné vdovy, alebo aj vlastné dcéry⁵.

Hoci obvineniu z bosoráctva čelili tak muži ako aj ženy predsa určitému stereotypu čarodejnice sa nevyhli najmä ženy, podľa P. Dinzelbachera tu mohli zohrávať určitú rolu aj úkony pri narodení, (funkcia pôrodných báb - prvý kúpeľ dieťaťa) liečenie chorôb, detí aj dospelých), účasť žien pri zomierajúcom (a prvé úkony po skone človeka - umytie a oblečenie mŕtveho). Všetky spomínané oblasti boli často sprevádzané magickými rituálmi a prevažne ich vykonávali ženy. Podobne, práve ženy majú zjavne väčšie dispozície k produkcii paranormálnych javov (náboženské zjavenia). Aj preto boli a sú ženám priznávané magické schopnosti vo väčšej miere ako mužom.

V nami skúmaných lokalitách väčšina respondentov uvádza, že ženy, ktoré boli vo všeobecnosti v prvej polovici 20-teho storočia označované majoritou ako bosorky pochádzali z vidieka z pomerne skromných sociálnych pomerov. Išlo o ženy zaoberajúce sa zažehnávaním chorôb, alebo ich zariekaním, respektíve

(Pokračovanie na 21. strane)

3 TELÚCH, P.: *Amulety a talismany*. Bratislava: 1998, s. 6.

4 MUCHEMBLEND, R.: *Magie a čarodějníctví v Evropě*. Praha: 1997, 672 s.

5 „...jedna žena od Kurova to hutorela, že vlastna matka ceru viučila jak bosorku. Bo to tak bulo že še trimali take veci no lem mezi šebu v rod'ihe.“ (Z rozprávania respondentky z Malého Lipníka). Väčšinu respondentov tvorili ženy. Muži sa stavali k tejto problematike zdržanlivejšie a najmä na margo súčasných magických praktík skepticky konštatovali ich komerčnú podstatu. Naopak ženy, a to aj v strednom veku pripúšťali tak v minulosti ako aj v súčasnosti existenciu bosoriek, ktoré dokážu porobiť či iným spôsobom uškodiť. K tomu pozri aj: BABČÁKOVÁ, K.: *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska. Diplomová práca*. Bratislava: FF UK, 2002, s. 10.

ПОЗДРАВЛІНЯ РУСИНІВ на рік 2021 ч. 2

Дорогы читателі,

знате то, тота потвора корона впливає на вшиткы области жывота, доконця і на тот літературный. Тадь іщі все чекам на другый діл зо серії мого облюбленого автора і не знам, ці главный герой переживе войну або ні... Чекаю іщі довгше є недовытриманя!

Наісто і вы в минулім чіслі Поздравліня нетерпезливо перешмарёвали сторінками і хотіли съте знати, хто був оцінений першыма трёма місцями в Літературнім конкурзі Марії Мальцовской. Оцініня конкурзу але перебігло аж концём марця, і з причіны пандемії было оцініня нажаль лем онлайн (зазнам можете найти на сторінці Сполку русиньских писателів Словеньска: rusynlit.sk). Каждопадні, можете собі выдыхнути, выслідкы суть слідуючі: третє місто zdobyла **Людміла Шандалова** з куртов прозов про діти і молодеж, на друге місце з міцнов перевагов, а іщі міцнішыма поетічныма словами порота выбрала **Юрка Харитуна**. На першім місці ся зъявив новий жанер в новодобій русиньській літературі - гуморістична проза **Мірослава Жолбаніча**. Вшиткым авторам гратулуєме і желаємо много здоровья, творивых сил і приязень музы! Тішме ся, же русиньска література ся все розвивать і звучить барвистым і неповторным голосом Вашой творчости. Вдяка Вам вшиткым!

Як є звыком, в нашім Поздравліню Русинів найдете тексты вшиткых трёх авторів оціненых в рамках Літературного конкурзу Марії Мальцовской в р. 2020. Як член пороты хочу упрямити позорность і на творчость **Елены Хомовой-Грінёвой**, котра хоць не была умістнена в першій тройці, но ёй творчость порота позітивно оцінила за значный прогрес, який видно в ёй творчости в порівнянню з минулыма роками. Елена Хомова-Грінёва ся так в очах пороты стала „скоканков рока“. Гратулуєме і надієме ся, же свій талант буде надале розвивати!

Не буду дале стримовати, уварьте собі чай, натягните ноги на гавч і жертвуйте часть свого часу русиньській літературі. Вірю, же собі заслужить Вашу позорность.

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, ПгД., Центр языків і культур народностных меншын – Інштитуту русиньского языка і культуры ПУ

Мірослав Жолбаніч

Авторова творчость была оцінена першым місцём у рамках 7. Літературного конкурзу Марії Мальцовской 2020.

Муза

Прияв єм рішіня, же напишу гумореску. Таку, котра бы была актуална, занимала бы ся проблемами сучасной doby а самособов, жебы была смішна а потішыла читателів.

Приятелі мі говорили, же то про мене не буде проблем, а кедь ня копне муза, піде вшитко як по маслі.

Приправив єм собі папірь перо і окулярї а повный ентузіазму, цілый натішений сїдам собі за стіл.

– Добрі, але як зачати, – бісїдую собі в духу – яку тему хочеш рішыти?

– Ай, яй, уже є ту першый проблем. Не можу собі помочі, але вызерать то так, же без музы то не піде.

– Почекам, тадь часу маю аж-аж а зохаблю ся тов музов ай копнути. Тільки вытримам.

– Де лем тота муза може чоловіка копнути?

– роздумую. Яков силов може копати? Слабо, сильно?

Подля мене, чім силніше, тым ліпше.

А што, кедь ня то буде боліти?

Кедь ня копне до головы, може то цілком нарушити мої думкы, може способити хаос в голові.

Як буду потім годен писати?

Што, кедь ня копне до задніці, не буде то про мене понижуюче?

Што остатні части тіла, не говорю уже о тых інтимных. Говорить ся, же музы суть невыспителны.

Такы вопросы ся мі громадили в голові, єден за другим, аж єм зачав о собі похыбовати.

– Дай собі каву, наісні ті поможе, – гварю сі – пізніше дашто выдумаш.

Досправды, кава мі зробила цілком добрі, аж так, же єм сугласив сам із собов, же муза ня може копнути де лем хоче, а з інтензітов яков лем хоче. Няй є то чім скоріше.

Інтимну часть свого тіла сі буду хранити руков, а другов буду писати.

– Іщі щастя, же маю дві руки, – говорю сі.

Руки єм собі положыв на справны місця а чекам.

– Подь гев, музо, чім скорше! – говорю цілый натішений.

Чекам, чекам а ніч, муза не приходить.

– Як довго треба чекати на музу? Найде собі про мене час? – сустанві роздумую.

Чеканя на музу єм собі меджітым спестрив рогликом з маслом і теплым чаєм.

– Кады може прийти тота муза? Облаком, дветриями? Буду ей чути, кедь прийде? Дасть мі даяке знаміня? А што кедь буде бісідовати чужім языком, буду ей розуміти? – вопрос за вопросом сі мі тискать до головы.

– Выбрав єм собі добре місце на писаня? Што кедь ня глядять дагде по біті? Піду ей поглядати.

Цілый безрадний єм зачав ходити по біті, з ізбы до ізбы. Обзерам ся, фурт ніч. Думам, же сі мі не посмівує дагде за хырбтом. Зашов єм ай до кухні, а ту єм собі усвідомив, же є час на обід. Зогрїв єм сі їдло, скоро го до себе наметав а про істоту єм собі уварив повну термоску кавы, жебы-м ся не стримовав, при писаню.

Біжу на своє місце, сідам собі за стіл а чекам. По добрім обіді (варила жена) зачало на ня приходити спаня, я тому говорю „постгастрална деменція“.

Але, хвала Богу, кава з термоскы помогла.

Усвідомив єм собі, же то так дале не піде.

– Уже дость того чеканя, спробуй писати ай без музы! – повів єм собі. Напиш холем пару рядків а потім увидиш як далше.

Чудуй ся світе, до головы сі мі зараз зачали горнути думкы єдна за другов аж так, же єм не стигав писати.

Тогды єм тому порозумів. Не треба чекати на музы. Музы жыють в нас, в нашій голові. Прийдуть тогды, кедь будеме хосновати наш розум, наши чутя.

– Не мушу уже чекати на музу, можу писати ай без ній, – зрадовав єм ся.

Розъяснило ся мі ай тото, же музы прийдуть аж тогды, кедь наш розум, наши чутя і наши змыслы підпориме своєв роботов, своєв снагов. Зараз єм увідів музы всягды коло себе, в людех, в природі...

Зейкнув єм од радости і допив каву. За короткий час єм завершыв писаня моёй першой гу-

морескы. Чекав єм довго, покій єм тому порозумів, але вірю, же при писаню далшых ся уже не буду так довго стримовати і трапити.

Уже знаю де перебувають музы.

Захранка

Быв єм zufальный і перестрашений, але голос в телефоні був приємный, так єм ся надїяв, же мі поможе.

– Гало, є там захранка?

– Гей, з чім вам можу допомогі?

– Прошу, кобы сьте загнали санітку ід хворому чоловікови.

– Кілько років має хворый?

– Не знаю, зараз ся попозерам до ёго обчаньской легітімації.

– Але быстро, бо не мам час. На лінці маю далшы говоры. Будьте пресный а стручний. Мы ту не маєме час на довгы говоры. Ту не є жадна порадня.

– Самособов, уж то буде. Уж то маю. Хворый ся народив в тісяч девятьсто штиридцятім році.

– Я ся не прошу, коли ся народив, але кілько має років!

– Но то ся дасть легко выраховати...

– А што собі думаете, же мы сьме ту даякий математічний устав, або што? Мы на захранці не маєме час раховати вік хворых! Одповідайте пресні на вопросы, бо скончу говор.

– Добрі, добрі, хворый має вісемдесят років.

– На што ся поносує?

– Болить го голова а має високу горячку. Лежыть в постели а є цілый мокрый. Ай заголовок має цілый мокрый.

– Заголовок мі ту не споминайте, што я з тым мам. Кедь го болить голова, так то може быти ай обычайна мігрена.

– То не є мігрена. Є цілый здушений, трясе ся од зимы а болять го кости. Попросив ня, жебы-м вам зателефоновав.

– Як знаєте, же то не є мігрена? Небодай сьте доктор?

– Ні, ні, не єм доктор, я лем чекам з хворым на доктора.

– Кедь не сьте доктор, так хто потім сьте? Што там робите а як сьте ся ід хворому дістали?

– Є то нутне?

– Бізовні. Што кедь сьте ся вламали до біту худакови пензістови а хочете го выкрасти! В такій сітуації мушу кликати поліцію. В днешній

добі то не є ніч виняткове.

– Не клічте поліцію! Прошу! Я єм ёго внук а маю ай ключ од ёго біту. Каждый день му ношу обід, бо сам собі уж не бірує наварити.

– Так то вам можу і не мушу вірити. Ваше мено, чісло обчаньской легітімації і вашу адресу сі прошу! Про істоту, кобы ся просили поліцайты.

– На што вам суть тоты інформації, тадь я не хворый!

– Вы ся о то не старайте. Мы собі подробні записуєме факты, котры мусиме пізніше уверейнёвати в штатістіках. Они суть барз потребны в нашій роботі. Перегляд мусить быти во вшыткім, знаєте кобы дашто...

– Добрі, добрі, вшытко вам надіктую. А коли прийде санітка?

– Ёй, то ся начекаете! Моменталні маєме к діспозиції лем три санітки. Остатні суть попсуты. Кедь ід тому прирахую дас двадцять нагошених пожадавок, так може дас о три години.

– Слухайте, але хворый має високу горячку а в ёго віку то уж не є сранда. Тадь то є неможне. Ваши речі визерають як высміх!

– Што собі доволієте, який высміх! Ту не є жадный кабарет, а тото што говорю, не є сранда!

– Добрі, добрі, перебачте, але коли прийде санітка?

– Уж раз єм вам говорила, же наскоріше так о три години!

– Аж о три години? Хворый може до тогды ай душу выпустити.

– Чом бы выпускав душу? Не звелічуйте, чоловіче, а не знервознюйте працюючіх людей.

– Я вас не хочу знервознёвати, лем ся чудую, же екзістує такий легковажный приступ ід чоловікови.

– Вы дякуйте щастливій долі, же сьте ся ід нам докликали а же сьме перебрали вашу просьбу уж ай з оглядом на покročілый вік хворого.

– То мі хочете повісти, же покročілый вік чоловіка є дискриміначным чінителём?

– Хто вам таке гварив? В основі ні, але лем в основі, кедь то хочете знати. Вшытко насвідчує тому, же про нас є взацнішый чоловік, котрый має жывот перед собов, як чоловік, котрый уж має скоро вшытко за собов. Така є реалность в днешнім світі а з тым ся уже не дасть ніч робити.

– Но тото! Я собі думам, же то не є так а же ся треба справовати подля морального прінципу. Ту іде предсі о людський жывот! Вам ніч не говорить Гіппократова присяга?

– Ясні, ясні, справуєме ся і подля того, але лем даколи. Знаєте, жебы люде не повіли...

– Не маєте правду. Раз кликала моя сусіда санітку ід вісемдесят пять рочному хворому, но а санітка пришла до десяти минут.

– До десяти минут? Так то мусила быти нагода.

– То была реалность, не нагода!

– Я мушу знати ліпше як вы, ці то была нагода або ні, я ту роблю а знаю які ту суть порядки а не вы! Будь почекаєте на санітку, або сі го лічте сам, вы мудерлант еден!

– Добрі, не гнівайте ся уж.

– Але знаєте, інтересовало бы ня, што сьте наварили хворому на обід?

– Пирогы.

– Пирогы хворому? Страшне!

Прудко зложыла слухатко телефону. Моя надія на скорый приход санітки ся скоро розплынула...

Юрко Харитун

Авторовая творчость была оцінена другим місцём у рамках 7. Літературного конкурзу Марії Мальцовской 2020.

Прийде час?

Гробы без вінців,
а я на голові тернёвый маю
і в сердцю клинці остры,
якы вырвати не знаю.
Прийде час,
під хрестом Ісуса Хріста
помолю ся Богу,
вінці положу на гробы моїх,

запалю свічки
і буде так, як колись.

Хто бы так не любив?

Квітки люблять сонце,
як мати дітину.
Так люблю і я
наш край,
нашу долину.

Коли іщі колыску чую,
прекрасный спів над нёв,
як вода із жрідла
тече до віршів любов.

Як є мені

Під Татрами
не зле мені.
Ліпше бы было,

де жили предкы мої.
Не можу там...
Село на дні
преграды лежать.
Я не орел,
я не мотыль,
аж сердце болить
літати над ним.
Як о тім писати перестану,
може буде ліпше мені
Але правда така,
без нашої долины
сирота я.

Пришов час
Дванадцять годин
і якась минута.
Послідню цигаретлю не курю,
не даю до рота,
шмарю до болота.
Дость было того!
Не грызе мене,
не дусить як колода.
Теперь, хоть сива борода,
чую ся як замолода.
Можу співати,
яка погода.

Колыскы і гнізда
Што мені треба?
Про Русина
на стары коліна?
Белаву тинту як небо,
гору папіря, як Газдорань
і тільки пер, як із орла.
Потім, як газда до ораня
дати ся до писаня.
Газда учує в борозді дрозда,
а я у віршах материньскы
слова
Нашы колыскы.
нашы гнізда.

Людміла Шандалова

Авторчина творчость была оцінена третім місцем у рамках 7. Літературного конкурсу Марії Мальцовской 2020.

Самко хоче звірятко

Гурааа! Маме дома псика. Уж єм вам о тім гварив? Кедь іщі не знате, та вам мушу вшытко, але цілком вшытко доподробна розповісти.

То было так. Тато нігда не хотів нияке звірятко. Пресніше – нияке звірятко у нас дома ся не сміло зъявити, де то іщі быти далшым членом нашої фамилії. За каждым разом, кедь єм спомянув, же тот або тот камарат мать псика ці даякого білого кралика, тато гнедь спознав мій замір. Перше ся му ненападні скривили бровы, потім ся кус затрясла борода а за тым категорічно высловив:

„В жаднім припадї! Ніч мі ту не буде смердіти!“ Дарьмо єм пробовав, вшеліак го просив, обскаковав, спинав руки, обіцяв, же ся постараю. Ніч не помагало! Ани пса ани жадне інше звірятко неслобідно было привести домів. Мачку? Не думайте! Морча? Забудьте! Ани рыбки, ани пташкы, доконця ани малу білу лабораторну мыш. Таку малу, маціцку. Ні!

Раз сьме ю, но мышку предсі, тайно з мамков купили в акварістіці, пересвідчены, же таке мале і міле створїня не може быти на шкоду никому, бо ю ани порядні не видно. Але то сьме ся кус перераховали. Мышка ся мусила до вечера з моєї дїтської ізбы шумні-красні выпрятати. Тато, лем што пришов домів з роботы, скоростїв ракеты обявив наше таємство, указав палцом на Жмурку - мено сьме мышачій камаратці выбрали по довгім ваганю з даяко-

го часопису, а завелив прісні: „Гет!!“ Такой нам было ясне, же кедь гет, та гет. Але де гет? Лем так до вечера не є предсі легке спрятати мале мышчатко? Де асі? Скрыю ю під ґавч? Буде лабками цупкати! Дам за двері на ходбу? Дахто ю вкраде або мі втече. Ні!

Слава! Наконець ня напало. Кедь кус пороздумую, фурт ня дашто мудре нападе. Я уж єм такый. А так єм мышку зо вшыткым спаковав і одніс до найліпшых рук. Іщі добрі, же бабка жыє у другім панелаку недалеко од нас.

Бабка ся зміловала як віділа мої смутны очі і повіла: „Што я з нєв буду робити?“ Но, та робила, што знала. Журка ї была сполочнічкова у самоті, она ся з нєв грала, брала до рук, гласкала, а главні добрі кормила. Я там ходив часто, але бабка з нєв была частіше. Найрадше мала Жмурка тендеріцю. Аж раз, кедь уж была Жмурка у новім домові осмілена, добрі выкормлена, кус і може розпещена, што не зробила! Цвак! Своїма острыма зубками хняпла бабку по руці, добрі ю вкусила і фاینї пошкрябала. Аж до кырве. По такім мышачім маневрі ай бабчине сердце затвердло. Лем што єм пришов посмотри і побавити ся з мышков, бабка уж мі з дверей загласила: „А берь сі ю!“

Скончили вшыткы мої ховательскы пробы. Вера. Плакати єм не плакав, бо єм предсі хлоп, але єдно мі не было. Бабка є інакше супер, она взяла мышку до ладічкы, мене за руку і давай – ідеме назад до акварістікы. Шумні сьме поправили, остатне єм охабив на бабку.

„Пребачте, знате што, мы пришли вернуть мышку, бо ня так назлостила, барз ня пошкрібала, вірьте мі, я ся не годна о ню старати! А наш Самко таксамо ні. Што такый хлопець знать коло такого звіятка робити?!“ А іщі довго бабка з продавачков вела бісіду, но а выслідок з того був такый, же я ся кус ганьбив, же ся не знам о мышку постарати, а то уж ем мав 6 років, но а мышка-небожатко ся вернула ку старым камараткам. Кромі того, мали сьме назад 2 Евра, котры сьме заплатили за мышку. Ани сьме ся не сподівали на то, были бы сьме мышку і задармо вернули, лем жебы ю взяли, але зась ем ся пересвідчив, же бабка, што ся тыкать бізнисового выїднованя, не мать хыбы.

Дві Евра мі бабка дала до кешені, жебы ем сі дашто купив. Я сі купив, ани не знам тівко змерзлин.

Так ся на мышку забыло. А віділо ся, же ся можу розлучіти з думков, же раз буду мати холем павука на стіні без того, жебы го требало під минутов зліквідувати, бо на векше звіятко ем не міг ани подумати. Аж до єдного дня.

Як тато пришов на то, же треба пса

Нооо, але то кус протекло воды а я ем ся дашто веце підучив в школі, бо уж ем мав нецілых 9 років, як сьме ся престагвали до нового дому.

Мі то было єдно де жыєме, было мі і в бітовці добрі, мав ем там велё камаратів, ай до школы было недалеко. Мало то і велё далшых выгод, таке бываня в місті. Наприклад, змерзлину сі можете купити коли лем хочете.

Але нашы таке надумали, же треба дім. А то іщі дім на селі. Дакус ня то преквапило, кедь ся звідали што мы, діти, на то повідаме. Я сугласив, бо мі обіцяли властну дітьску ізбу, што бы значіло, же молодша сестра не буде за каждым разом ходити гласити мамі, же сі вечур не мыю зубы. То ня потім вирушує, бо мытя зубів поважую за цілком даремне а не є то таке інтересне, як ся грати під перинов довго до ночі з англічаком.

Нашы ся будовали а мы ходили із сестров до школы якбы ніч. Было велё роботы коло будованя, але мене то даяк обышло, окрем того, же ем пару раз перевіз фурик піску. Неповный, самособов. То было забавне, а іщі было забавне бігати в гумакох по розмоченім дворі або ту і там шплюхнути з млакы сестрі на новы ногавіці. Она реве про каждую сомарину. Є там того,

кус болота!

Кедь сьме ходили на ставбу, та сьме пару раз понад хыжу у полю віділи біжти лишку або серну. Мама гнедь вытяговала мобіл а крічала на тата: „Посмотрь, посмотрь, то яка красота!“ Спускала клапку фотяку, ці награвала на відео. „Я ся так тішу, питно так ем сі то представлєвала, то є рай!“ розпływала ся од радости.

Тато ся посміховав, потім указовав на копы якы вырыла кыртіця, потім на діры од грабошів, потім збачів і гада. Лем сліпуха самособов, не їдовату змыю. Такой нас выганяв гет, я зазеврав, але тато охабив гадинча стратити ся в траві. То уж ходив кус захмурений.

Конечні сьме ся престагвали. Было то в осени, памятам, же осінь тогды была прекрасна, сонячна і пахняча. Стромы ся пышыли вшиткыма фарбами, вітор здував

листя під ноги, мы сьме го із сестров їмали, а потім вышмарєвали понад себе догоры. Ходили сьме на двір каждую хвілю надыхнути ся свіжого воздуху, або посидіти на лавочці. Вшитко было про нас нове і незвычайне. Спів птахів, гускы якы одлітали до теплых країв а на небі творили вшеліякы геометрічны образы, лишка што ся заставлєвала на бережку, бо сьме ї вошли до раєна, дві серенкы скрыты недалеко в крякох - просто романтика.

Аж покы в зимі татови куніці не погрызли на моторі вшиткы електрицькы каблы а покы сьме в снігу на дворі не збачіли ступляї, о яких мама усудила, же то наісто будуть вовчі, бо в ночі чула за домом вовче вытя. Є правда, же тогды спала, но істо ся і то не сніло... То была послідня капка. На другый день тато повів: „Треба нам пса!“

Выбераме пса

Кедь тато повів, же нам треба пса, выскочів ем як трафеный електриков і зачав ем скакати, бігати по обывачці, крічати гурааа..., аж ня мама мусила спаціфіковати так, же ня поїмала, міцно обняла і зо сміхом зволала: „А дость! Бо дістанеш запалїня!“

Запалїня, не запалїня, але будеме мати пса!! Знате сі представити яка то превелика радость?!

Жебы той радости не было мало, тато іщі повів: „Самку, можеш сі выбрати, якого пса хочеш.“

„Я можу, тату? Факт я выберам файту?“, притулив ем ся татови під пазуху, смотрив ем му

блажені до оч, він ня по хлопскы потляпкав по плечу з другой страны і потвердив: „Факт.“

Сестра была тыж рада, але по моїх акробатичных выконох в обывачці ся стягла ку мамі до фотелкы і была лем позорователём. Думам сі, же справні, бо пес є пес, треба мати перед ним решпект, а то є хлопске діло.

Зачав ся процес глядана, выберања, посуджованя і конзултацій без конця. Я хотів середнього псика, жебы зо мнов ішов і на фотбал і до обходу і хоцьде, тато хотів векшого на стражіня дому, но а сестра повіла, же она хоче такого малого, з мягоньков серстёв – на бавліня. Няй сі купить плішову грачку, коза!

Мамі то было єдно. На малый момент ся припоїла ку сестрі: „Мі бы ся тыж любив такой маленький як Танька хоче, але я ся приспособлю, довірюю хлопам – што выберете, то буде. Лем жебы був такой рудый, або таркастый дакий.“

Мы з татом сьме мали каждый день завжываний рітуал. Як пришов з роботи, навечеряв ся, гнедь сьме сі сіли ку počítачу, отворили странку о псох на інтернеті і wybierали. Мали сьме свої крітерії. В першім ряді сьме хотіли псика інтелігентного, но не боєвого. Тыж сьме хотіли, жебы то був псик до родины, мілый ку дітём, стражний, вірний, жебы ся добрї учів повелы і жебы слухав.

Чівавы, пудлы, пінчлики і бішоніки на велике скламання моєї сестры выпали зо списку як першы. Таня, даколи ю волам Таня-ваня, ліпше то на ню сидить як Тааанька, так ю волають лем нашы, но та Таня по першых вышмареных адептах одышла од нас з піднятым носом, заперла ся до дітської і демонстративным бухнутём дверей сьме мали од нёй покій. Тым падом ся дость подстатні звужыв округ псиків, котры нас интересовали.

Булдочки, мопсы і боксеры ся не любили мамці, але ани мі, про їх сплочены носы, якбы праві наразили до стїны. Ротвайлеры, доберманы і пітбултерьеры ся віділи таткови небезпечны, назвав їх – „міцне кафе“.

Згоду сьме находили у файты златый ретривер, сибірський гаскі і бернський салашиницький пес. Того посліднього бы мамка брала, бо мать шумну тройфарєбну серсть і є сімпатичный. Але не доживать ся високого віку. Не хотіли бы сьме за ним скоро плакати.

Неутралні сьме ся ставяли ку німецькому овчакови. Што з ним? Псик бы був добрый, лемже як пишуть на інтернеті, треба ся му велё

венувати, тренувати, зебезпечіти му погыб і менталні го замястнавати. Ясні, же пес буде при домі, буде му треба буду. То найменше. Высокоактивного пса сі тато але не труфать годовати, кедь дотеперь мав лем акварійны рыбки. А ай то было так давно, же то не є ани не правда, іщі кедь був малым хлопцём.

Інформація, же тато мав рыбки ня повзбудила. Значіть, же предсі тато мать звірятка рад, лем му треба дати шансу, жебы ся то проявило.

Ідеме дале, глядаме фурт пса. Бігыл – ніч, англійський мастіф – ніч, новофунландський пес – ніч, кане корсо – ніч, даякий є барз великий, скоро як наш дім. Колія, далматінець? До наших руснацьких дворів? Паньскы – такой выряджены.

Іщі така файта – говаварт. Не чули сьме о ній, прочітайме. Є то німецький пес, назва є зо слов гоф і варт, што можеме преложыти як: стражця шляхты. То бы нам пасовало. Є інтелігентный, середні темпераментный, з добров памятёв, родинный тіп. Мать довгу красну серсть.

Любить ся нам. Затля вшытко сидить.

Зачали сьме обволавати родину: стрыка, тету, знамых, што мають або мали псика, што бы нам допоручіли. З їх рекомендацій была про нас пріорітна справа, же фенка є спокійніша, притульніша, а не знічіть нам, як псик при выконаваню потреби, окрасны крякы.

Перше рішїня впало – хочеме фенку. Вызєрать, же говаварта. Говаварт мать три фарбы, є чорный, світлый або блонд, а фарєбный – чорнозлатый. Так. Мама хоче псика фарбы блонд, в подстаті вшыткы сугласиме. О крок сьме ся посунули, і кедь сестра іщі дакус труцує, наоко ходить здута. Двараз нам зведаво накукла понад плече до počítача а трираз сі збыхла. Мать ку тому слободну волю.

Тато іщі глядять аргументы про, або проти. Скумать ціну. Є висока, у Чеській републіці скоро 800 Евр. Дость нас то лімітує, але тырваме на чістокровнім псови.

Тото розгоднута нас тримле лем тыждень, до моменту коли прийде мама з роботи. Тато ю інформує, же на фейсбуку нам нукають за дарьмо, але криженого говаварта, но він тоту понуку одбив.

„Чом єсь властні одбив?“ збыстрила позорность мама, кладучі ташкы з накупом в кухни на лінку.

„Бо єсь повіла, же хочеш світлого, а они нукають цілком чорного,“ аргументує тато.

„Цілком чорный є? Не мать ани флячок?“
мама ся вывідує дале.

„Ні, а окрем того є крижений з німецькым овчаком, а ты овчака не маш рада. Щенятко ся праві народило, будуть роздавати о 6 тыжднів.“
Тато є спокійный, але мама наспак.

„Но та што там таке, же чорный, што там таке, же криженець, але задарьмо? Береме. 800 Евр на дразі не найдеш. Волай там!“ Радікално вирішила мама.

„Серьєзнї? Самку, чуєш, што мама повіла? Видить ся, же уж маме пса.“ Тато ся посадив з ле-

жачой позиції, бо му то підняло тлак.

„Гураа! А коли, коли підеме по нєго? Я ся не годен дочекати,“ нетерпезливо єм робив натиск на родічів, знова а знова єм смотрив до почитача на отворену странку. Тепер уж на двоох псів, на говаварта і на овчака.

„Тату, што думаєш, який буде веце – говаварт, ці овчак?“ хотів єм знати.

Мама ня уземнила: „Який буде, такый буде, може буде акурат такый, якого нам треба. Чім скорє волайме, ний нам го дахто не выфукне.“

А было так, як мама повіла.

Елена Хомова-Грінєва

Хоць авторка ся не умістнила во фінале Літературного конкурзу Марії Мальцовской, має але оцініня пороты за прогрес, який мож відіти на єй творчости в порівнянню з минулыма роками.

Одлечу

На крылах віры одлечу
в незнамый край
над хмари,
до неба.

Моя душа натішена
з привитаня Божого,
з раю вымоленого.

Може і смутно заплаче
з пекла, з нарікань,
з вічного каяня.

Потіху найде
в предках
і в знамых.
Навікы
зістане жыти,
там дома!

Перла

Мусиме розознати
перлу од каміня
спознати.
Камінь найдеш
шмарений на дразі.
Ты куп памятку,
де перла скрита.
Бо она давно глубоко

в твоім сердцю врыта.
Постав палац
на памятку єй,
так навікы зістане
в мыслях і душах
людей.

На берегу

На берегу рікы Попраду,
де слонко припекло
нам тіла,
тримлю в руках
біленьку блузку,
в твоїх очах
зраду-м збачіла.

По каміню черкоче вода,
співають співанку люде,
двигаются волны
по край корыта.
Слызами змачана
блузка уж высохута.
А любви час
зацвине нам зась.

Ластівки

Привитали співом
ярню красу,
за облак влетіли
натішени

до свого гнізда.
Туга гнала їх...
Здалека дішли
на стары місця.
Знесли яєчка до гнізда
выстеленого соломов,
пірєм.
Новый живот взышов
в домі за нашым окном.

Кермеш

З клубяты розкачам
споминкы помалы.
Они втікають
як з мискы тісто,
кедь перекусне.
Кочерьгов до копкы
в пецу позмітам
горячі углики.
До фартуха
повтерама мокры руки,
як образ на стіну
завішу свої сны.
Кочіш на возі
привезе здалека
на кермеш родину.
Не смотрю на кельчік,
вдячні привитам,
зроблю гостину.

Торба

Шыроков прячков
закапчам торбу.
Свое богатство
там маю.
Молоды літа,
зрілий вік,
дні старобы
помалы в ній понесу.
Тяжобу не пушу
зо слабых рук на землю,
няй мої сны
по краю не втечуть...

Слово

Слово постій,
почекай, запишу тя.
Слызами зрошене,
любвов дуги прифарблене.

Водов обмытый камінь,
злодієм вкраджений час,
чутя дане на папірь,
може обвеселить зась.

Вылляты жалі
перетне квіток пах.
То довге споминання
з перлами в руках.

Коле сердце

Не віджу тебе,
не чую слова о любові,
не погласкам теплы руки,
не стисну їх долоні.
Де поділо ся
щастя моє?
На крылах летять роки,
а спомины
як терняк коле сердце.
Цливо.

Настала тма по яснім дню,
на душі якось цливо
за вшыткым ту пережытым,
за старов дражков,
што веде селом до церькви,
за давнов роудинов.

Остали на них спомины.
Остав нам в очах плач.
Родны з другой страны
нігда назад не прийдуть,
а нам час молодость взяв.

Колесо щастя

Колесом щастя закрутíme,
не знати ці выйде выгра,
не вхопиш го за пачускы,
хоць бы-сь чекав
до судного дня.
Оно, як молоко
помеджі палці втече,
налляте на цідилі верьхом.
Шкода розллятого
по дылёх,
так розплыве ся
скоро і сон,
одлетить наше щастя
далеко під хмары
за сонцём.

Сама...

Сяду ку студни
лем сама я,
де мама, нянё,
люде з двора?
Де холодна вода,
яка загнала жажду?
В літі то была
пепсікола.
Солены слызы
до жмені хапам,
спомины болять,
за нима плаче
сердце і душа.

Нагоблюю...

Гоблём нагоблюю
тверду капусту
на тонкы фалаткы.
Потім до бочки
натолочу.

Каждая головка капусты –
як розузлене клубя болести.
Падають гоблины капусты –
незагоєны язвы на душі,

боляча кривда в животі,
на марны кускы
нарїзана.

Падать додж

Помалы клёпкать
доджік на облачок,
як мілий в капелюсі
звечера.
Пришла нечекана буря,
замкла ключами сердца.
Бруд скоро змыє
вода – доджівка.
Обмыє заболочене
сумліня.
Запахне чістотов
дражка полёва.
Зась рано настане
в душі потішіня.

Назберам квітя про маму

Выйду до поля
з Заскаля,
назберам квіточкы:
дзвіночкы, фіалкы,
незабудкы,
білы маргареткы,
червеный мак.
За любов, за жертву
я свой мамці
радо до рук
на свято дам.

Сны

Шумны сны
роздув вітор
по хотарю.
Розбило ся щастя,
як крішталь прозачный.
Одлетіло высоко до неба,
счезло як в осени
рання молга.
Година іде допереду,
розтрясены руки
страчають силу,
а порох силно
щіпать очі.

PRVKY MAGICKO-LIEČEBNÝCH PRAKTÍK U RUSÍNŮV

Dokončenie z 13. str.

o kombináciu oboch spôsobov, niekedy aj v súčinnosti s tzv. naprávaním kostí. Práve preto sa liečiteľská funkcia často dedila, aby sa určitý druh zárobku udržal v rodine a tiež svoju rolu zohrala aj viera, že ak sa s pravidlami zažehňavania, alebo s umením zariekavania oboznámia nesprávni ľudia dotyčná osoba stratí svoju moc liečiť. V povedomí ľudí v skúmaných lokalitách medzi najobávanejšiu a najznámejšiu negatívnu činnosť bosoriek patrilo tzv. „odoberanie mlieka“ kravám a „porobenie“ – urieknutie. Zo skúmaného terénu sú známe aj predstavy o možnosti prevetľovania sa do niektorých zvierat najčastejšie do mačky, žaby, alebo do nehmotných podôb (hmla, para), čo umožňovalo bosorky ľahší prístup k obeti. Stretávame sa aj s predstavou o možnosti identifikácie strigy prostredníctvom predmetov zhotovených a použitých v určitom čase vhodnom na spomínanú činnosť tzv. „luciu stolček“, či cedidlo. Ďalšou indíciou svedčiacou že sa môže jednať o bosorku bolo tzv. bosorácke znamenie („punctum“, „stigma diabolicum“), ktoré mali na sebe tak muži ako aj ženy. Jednalo sa o nepravidelnosti kože, materské znamienka, respektíve iné dermatologické poruchy. Zaujímavosťou je, že na dané znamenie bosorky sa verí v skúmaných lokalitách Slovenska doteraz⁶.

Ako ochrana proti bosorkám sa využíval najmä cesnak a mal plniacu funkciu magických ochranných rastlín, ale tiež v chráme posvätené ochranné predmety - kríž, respektíve magický kruh robený posvätenou kriedou, či používanie svätenej vody, alebo vody z pútnych miest⁷.

Pri odoberaní mlieka kravám uvádzali respondenti možnosť a schopnosť odoberať mlieko tak u mužov ako i žien, pričom nie vždy išlo o bosorákov a bosorky, na túto činnosť stačil aj zlý úmysel dotyčnej osoby uškodiť druhým, čo v praxi znamenalo, že čarovať sa nepokúšali len tí muži a ženy ktorých majorita označovala za čarodějníkov, alebo sa tak označovali oni sami, ale aj mnoho bežných ľudí, pre ktorých boli predstavy o čarovaní pomerne všednou súčasťou života⁸.

Tradičným ochranným prostriedkom proti odoberaniu mlieka bolo nevypustenie žien aj susediek do maštale v určitý deň, keď sa predpokladala zvýšená miera schopnosti uškodiť, napríklad na Nový rok, v predvečer sviatku sv. Jána alebo počas splnu mesiaca a pod. Bosorka sa snažila získať predmet z maštale, alebo aj domu, kde chcela škodiť. Stačil kúsok hliny z podlahy, trieska dreva, kvapka mlieka a podľa princípu simiárnej i parciálnej mágie mohla bosorka škodiť. Často pritom išlo o priamu obyvateľku obce. Na prinavrátenie mlieka kravám sa volali liečitelia najmä bačovia, vedmy, bylinkárky baby, v niektorých lokalitách si „odrábali mlieko“ aj sami domáci. Využívali pritom princíp simiárnej (homeopatickej) mágie, že bosorka, či bosorák pocíti na svojom tele všetko to, čo sa bude robiť s počarovaným mliekom. Preto sa do hrnca s mliekom vhadzovali klince, špendlíky, nožnice, nôž - skrátka ostré predmety, ktoré mali dotyčného pôvodcu počarovania pichať, rezať, prosto robiť mu bolesť⁹. Podobne to bolo aj s teriomorfnou podobou žaby, ktorú si mohla bosorka na seba vziať. Ak ju gazda vystriehol, keď vychádzala z maštale a ublížil jej, zranenia sa objavili aj na tele bosorky. Rôzne formy porobenia a urieknutia, ktoré ohrozovali zdravie ľudí, boli často iniciované objednávateľom za stanovenú finančnú čiastku. Na Slovensku jestvovali oblasti, kam ľudia chodili za účelom dať „pobosorovať“, „porobiť“ nepriateľovi. Medzi pomerne známe regióny patrili Kysuce či Starý Hrozenkov. V spomínaných výskumných lokalitách to bola najmä slovensko-poľská pohraničná oblasť, ale niektorí respondenti spomínali aj slovensko-ukrajinské pohraničné oblasti. Pri vážnom podozrení na „porobenie“ sa vyhľadávali špecialisti, ktorí dokázali eliminovať a neutralizovať kúzlo. Negatívne účinky čiernej mágie sa neutralizovali najmä prostredníctvom modlitieb.

Praktiky tzv. bielej mágie sa zvykli označovať pojmom „bosorčenie“. Venovali sa mu najmä staršie ženy, ktoré sa označovali termínom bosorka¹⁰. Často mohlo ísť o jednu a tú istú osobu - bosorku, ktorá za určitý finančný obnos prichystala „porobisko“ na dotyčnú oso-

6 Respondenti uvádzali ako jedno z poznávacích znamení bosorky (ktorá mohla nielen škodiť praktizovaním čiernej mágie napríklad porobiť, ale napríklad mohla aj odrábať tomu, komu sama porobila a pod.) malý výčnelok na kostrči tzv. „chvostík“, „plutvičku“, „palček“. Išlo o tukový výrastok, ktorý sa mohol zväčšovať s pribúdajúcim vekom „bosorky“. K tomu porovnaj aj MÁCHAL, H.: *Nákres bájesloví slovenského*, s 172.

7 „...ta mi totu vodu z Litmanovej užívame, mame ju vždickaj po ruke, bo ma taki učinek jak svecena voda.“ (Z rozprávania respondentky Š. Z. zo Starej Ľubovne).

8 DINZELBACHER, P.: *Světice nebo čarodějky*. Praha: Vyšehrad 2003, s 175.

9 Ako ďalšie spôsoby respondenti udávali ponorenie do mlieka žeravých uhlíkov, či železného predmetu rozpáleného do žerava. Uvádzal sa aj prípad ponorenia šípkového kra s trňami do mlieka. Respondentka zo Sulína popisuje prípad odoberania mlieka z 50-tych rokov 20. storočia. „Išol sušed rano tak das o trecej hodziže na cmiter a do fertucha lapal rosu i hvarel: Zberam sebe užitek, ale ňe šicek, servatku zochabim. ... no i tak on odebral sušedom v calej ul'ici mľeko.“ K tomu porovnaj SPESZ, A.: *Psychológia slovenských ľudových povier*. Trnava: SSV, 1944, s. 95.

10 „Od účinku čarodějnic pomáhajú ve vých. Moravě a na Slovensku od nepaměti božci, bohoni, bohyne s boží pomoci, jsou to dobří vědomci, lékaři, věštcí i zaklínači v jedné osobě. Lid se k nim utíká v každé chorobě a dobře jim platí - bojí se jich, že by mu mohli porobiť“ (ČEČETKA, F.: *Pověrečné léčení*, s 141).

bu a zároveň postihnutému, ak prejavil záujem a ponúkol finančný obnos, pomohla eliminovaním svojho vlastného kúzla.

Znamená to, že primárne bosorky fungovali ako liečiteľky, aj keď príležitostne sa venovali škodiacim kúzlom, najmä porobeniu. Niektoré druhy ochorenia sa tiež pripisovali „porobeniu“ („porobisku“). Išlo najmä o kožné ochorenia, rôzne exémy, ktorých liečenie bolo zdĺhavé a pôvod nejasný. V takom prípade sa kombinovalo profesionálne liečenie - u lekára s návštevou liečiteľky, pretože profesionálna liečba a magické liečebné praktiky mali v ponímaní ľudí rovnaký význam a hodnotu a navzájom sa doňali. Ich kumuláciou dochádzalo k väčšej pravdepodobnosti uzdravenia. „Urieknutie“ („z oč“ „vreknuť“, „porobyty“) a „odrábanie“.

Viera v možnosť urieknutia je považovaná za jednu z najstarších a najrozšírejších magických predstáv a dodnes je súčasťou magických kultov a okultných praktík. Vo veľkej časti európskych aj indoeurópskych jazykov existuje špeciálny pojem označujúci jav urieknutia spôsobeného pohľadom vrhnutým na niekoho so zlým úmyslom (*mauvais oeil*, *mal occhio*, *boser Blick*).¹¹

Urieknutie bolo pokladané za pomerne časté ochorenie, ktoré postihovalo najmä deti, dospievajúce dievčatá, ale i dospelých, zrejme senzitivnejších jedincov tak mužov ako i ženy. Spôsoboval ho upretý (duchovne nečistý) pohľad druhej osoby a jej zlý úmysel. Stačilo, aby si taká osoba v myšlienkach priala pre dotyčného niečo zlé, hoci navonok hovorila práve opak (napríklad vychvalovala krásu dievčatá či pôvab dieťaťa) a dotyčná osoba v krátkom čase dostala zimnicu s horúčkou, alebo bolenie hlavy, malátnosť, nevoľnosť, vo vážnejších prípadoch hrozila strata vedomia. U malých detí mohol tento stav vyústiť až do smrti dieťaťa, najmä ak bolo pred krstom. Dieťaťu sa preto do dovŕšenia jedného roku života dávala červená stužka, nitka na ruku, alebo do kočíka, prípadne sa mu obliekla košielka naruby. Ako prevencia sa používal aj úročník (*Silene vulgaris*), kúsky ktorého pokropili svätenou vodou, nechali vyschnúť a vložili do vrecúška. To potom dali dieťaťu do kočíka, alebo zašili do šiat na rubovú stranu (najmä ženám po pôrode a pred vádzkou). Okrem úmyselného škodenia formou „zlého oka“ existovalo aj neúmyselné (mimovoľné) urieknutie, v prípade upreného pohľadu na danú osobu (silnejšie oko). Zlé oko znamenalo závistlivý pohľad a ten sa mohol vzťahovať prakticky na všetky živé objekty (deti, dievčatá, mužov, ženy, ale i dobytok), ktoré boli objektami závesti zo strany druhých ľudí¹².

Ešte aj v druhej polovici 20. storočia respondenti pripisovali náhle ochorenie, alebo inú zdravotnú ujmu práve urieknutiu. Najmä náhla zimnica s horúčkou, bolesti hlavy či žalúdočná nevoľnosť je pripisovaná ako dôsledok urieknutia. Väčšina respondentiek z menších skúmaných lokalít aj v strednom veku (30 – 45 rokov) priznáva, že si najmä pri návšteve mesta oblečie kus odevu (spodničku) naruby a deťom zvyknú „odrábať“. Zrakový kontakt s množstvom neznámych ľudí, s ktorými človek v cudzom prostredí prichádza do styku, je totiž považovaný za možný zdroj urieknutia¹³.

Porobenie („počarovanie“) znamenalo využitie kontagióznych aj similárnych magických úkonov zameralých na uskutočnenie daného cieľa.

V etnografickej spisbe sa porobením označuje celávedomá činnosť vychádzajúca z mágie, ktorou chce subjekt negatívne pôsobiť na objekt, najmä vyvolať chorobu, ba až smrť. Časté pritom je porobenie prostredníctvom magicky účinnej látky, tzv. porobiska. Porobiskom môže byť odvar zo slepých psov a kostí umrlca vyliaty na cestu, pričom po jeho prekročení má človek začať „schnúť“¹⁴. V teréne sa objavovali údaje o porobeninách súvisiacich s lúboštnou mágiou. Ich vykonávateľmi boli buď osobne zainteresovaní aktéri, respektíve ľudia z príbuzenstva, alebo tzv. profesionálni porábači. Porobenia smerovali alebo na získanie si lásky danej osoby, alebo naopak smerovali na zneškodnenie soka či sokyne v láske. Odstavenie soka (sokyne) znamenalo umiestnenie predmetu „nabitého“ negatívnou energiou spôsobujúcou danej osobe, proti ktorej bol predmet namierený, zdravotné problémy, či nevysvetliteľné ochladnutie citov zo strany partnera. Prostriedkami porobenia môžu byť predmety bežného použitia, s ktorými prichádza dotyčná osoba denne do styku a je na ňu každodenne „vylievaná“ negatívna energia naprogramovaná v danom predmete. Medzi pomerne rozšírené predmety využívajúce princíp kontagióznej mágie patrili pierka alebo drobné úlomky kostí zašitých vo vankúši, voda vyliata pod prah či pred dvere. Tieto predmety alebo ich vyrobené kombinácie mohli byť aj úmyselne a dômyselne umiestnené na ne nápadnom mieste, z ktorého mohli neustále ohrozovať protivníka. Veľmi často sa na tento účel používala cesta od domu, prah domu, perina, vankúš („...*jak už išli na šľub. A jak prechodyli pres vodu, ta že toto poroblenskio, ta už jej nechcel vid'ity. Añi na svad'bi, añi nijak. A sa rozyšli. Lem povidaľi že mal porobeno.*“¹⁵)

Okrem lúboštnej mágie, kedy sa mal pár rozísť, alebo naopak privolať si lásku danej osoby, sa porobenie využívalo aj v prípadoch pomsty, zlých susedských

11 GALIOVÁ, Z.: *Tradičné poverové predstavy s dôrazom na ľudovú démonológiu. Diplomová práca*. Bratislava: FF UK, 2001, s. 73.

12 Pri podozrení na urieknutie pri malých deťoch treba okamžite použiť formulku spojenú so splúťím (po stretnutí s podozrivou osobou, ktorá dieťa veľmi vychvaluje treba 3x napľúť na chrbát ruky a utrieť dieťaťu oči a čelo s formulkou: „*tfuj, tfuj, tfuj jakyj jes' brytkyj.*“ (podľa rozpráv. respondentky M. P. z obce Litmanová).

13 BABČÁKOVÁ, K.: *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska. Diplomová práca*. FF UK Bratislava, 2002, s. 62.

14 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001; s. 7.

15 BABČÁKOVÁ, K.: od s. 53.

vztáhov, závisť a podobne. Jeden z príkladov uvádza aj J. L. Holuby: „Do nového hrnca sa dá z hrobu hlina, znak z človeka (vlas, oškrabky od holenia brady, alebo čokoľvek iné) a kvasnice. To sa zmieša a s hrncom zaoberie do „trasidla“, kde to všetko kysnutím sa duje a tak aj ten očarovaný človek sa oduje, až sa pukne a mäso z neho opadá.“¹⁶ Porobeného predmetu (pokiaľ sa zistilo, o aký predmet ide, niekedy bol voľne umiestnený - hodený do dvora napr. z čiernych spletených nitiek bol upletený malý hadík - k tomuto porobenisku sa priznala suseda v jednej zo skúmaných lokalít) sa nesmelo dotýkať priamo rukami. Porobenisko sa likvidovalo spálením, pričom ho nemala spaľovať osoba, proti ktorej bolo namierené. „Jedna žena na dedine zbadala, že sa jej do dvora z ulice kotúľa guľa z peria. Tak to čudo nevzala do ruky, ale na lopatu a snažila sa guľu vložiť do nejakej nádoby, čo nebolo také jednoduché, lebo guľa sa nedala ľahko chytiť akoby ju vietor odháňal od lopaty, hoci bolo bezvetrie. Nakoniec bola guľa v nádobe, ktorú tá žena zanesla k neďalekému liečiteľovi. Ten bez rozmýšľania siahol na tú guľu s peria, ani si predtým nevytvoril ochranu navyše. Dostal ranu a ruka mu na pár dní ochabla. Guľu spálil, ale to mu už bezprostredne nepomohlo, musel si, svoje odtrpieť.“¹⁷ Porobenie sa rovnako ako ľudí dotýkalo aj domácich zvierat, najmä bežne chovaných úžitkových zvierat ako sú sliepky, králiky, kone, kravy. Porobenie zvieratám malo za následok ich chradnutie až smrť.

Za pôvodcov chorôb dobytky boli považované najmä známe ženy z dediny, ktoré boli lokálnou societou považované za nebezpečné a všeobecne prevládala názor, že sú bosorky. Boli to osamelé ženy (staré dievky, vdovy), bylinkárky - liečiteľky, najmä tie, ktoré sa už niekoľko generácií venovali liečeniu.

Hlavnými škodcami svojich blížnych boli čarodejnice. Oni sú v spojení s diablom, vedia tajné veci a nadprirodzeným spôsobom škodia ľuďom na zdraví a majetku¹⁸.

V skúmanom prostredí prevládala u staršej generácie názor a predstava o vzniku choroby či inej ujmy pôsobením závistlivých alebo žiarlivých ľudí, ktorí používajú magické praktiky so škodiacim úmyslom, alebo si za finančný obnos zjednávajú takéto praktiky u bosoriiek. Využíval sa psychosomatický proces indukovanej autosugescie pri ktorom obeť vie o tom, že je očarovaná čo často spôsobilo reálne prejavy choroby, ba až smrť¹⁹.

„Odrábanie“ bolo liečenie urieknutia - postihnutú osobu bolo potrebné čo najskôr liečiť tradičnými a osvedčenými postupmi, medzi ktoré patrilo napríklad umývanie odvarom z čistca (*Stachys recta*), utie-

raním odevom obráteným naruby, používali sa najmä časti bielizne spodná košeľa, kombiné.

Medzi ďalšie pomerne rozšírené postupy patrilo „meranie vody“, hádzanie istého počtu uhlíkov do vody kombinovaného s odriekaním základných modlitieb (Otčenáš, Zdravas Mária) vylízaním očí, splútním, okurovaním, utieraním handry namočenej v moči postihnutého a pod. Bežnými magickými praktikami pri liečbe urieknutia ale i iných chorôb spôsobených „zlými silami“ boli tie, ktoré mali za cieľ preniesť toto ochorenie - silu na iného človeka, najčastejšie na samotného iniciátora.²⁰ („...bolo mi žle i mi hvarela Marča abi som šebe z očí popľula na ruku i poscerala i povidala: „Ot koho-s' prišlo i tam še vrac“, i tak jem sobi popľula i poscerala oči i čelo a odrucila jem to od sebe - naj to idze na toho kto mi to poslal“²¹).

Zvláštna chorobnosť (malátnosť) sa pripisovala ako urieknutie mladých dievčat, ktorým dávajú „porobiť“ často ohrdnutí mládenci a jeden zo spôsobov odrábania bol aj na brieždení ísť pod čerešňu, striasť na postihnuté dievča rosu zo stromu a tak ho zbaviť porobenia.

Ďalšou technikou odrábania bolo aj hádzanie uhlíkov do vody. Kumulácia purifikačných funkcií vody a ohňa vzniká, keď voda prechádza varom, alebo sa do nej hádžu uhlíky (v prípade núdze ich môžu nahradit' zapálené zápalky). Najčastejšie sa používa počet 3 a 9 uhlíkov, ktoré boli vybraté z pece. Uhlíky sa hádžu do vody a pritom sa počíta odzadu, teda ak je uhlíkov 9 kusov, začína sa odrátavať v poradí: deväť, osem, sedem atď. Aj tu sa formou zariekania zisťuje kto je pôvodcom urieknutia, či ide o ženu, muža, dievča apod. Úrek sa v prípade urieknutia dievčaťom posielal pod vrkoč, v prípade urieknutia mužom sa posielal pod klobúk, v prípade urieknutia ženou pod čepiec. Ide tu o magickú praktiku vyhánania choroby, ktorá sa má preniesť na dotýčného, ktorý urieknutie spôsobil a identifikuje sa symbolicky podľa statusových znakov muža, ženy, dievky. Princíp orákula sa pri identifikácii pôvodcu urieknutia vzťahoval na pohyb uhlíkov vo vode a zvuk, ktorý vydávali po vhození do nej. Uhlík, pri hádzaní ktorého sa spomenul skutočný pôvodca úreku, intenzívne syčal, voda začala vriieť a uhlík zostal plávať na hladine. „Uhlíkovou vodou“ bolo potrebné sa nakoniec umyť, respektíve sa z nej napiť a urobiť si ňou na čele tri krížiky. Tým sa očistná moc uhlíkovej vody dostáva do kontaktu s postihnutým a purifikačný proces začínal pôsobiť²². Namiesto uhlíkov sa zvykli používať aj kamienky z potoka a potočná (tečúca) voda. Na princípe mágie podobnosti voda zmýva urieknutie

16 HOLUBY, J. L.: *Rastlinné domáce lieky a poverby slovenské*, Národopisný věstník československý. Ročník XV/ 1922, č.1, s 86.

17 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 53 - 54.

18 HOFER, M.: *Volksmedizin und Aberglaube in Oberbayern*. 1888, s. 20.

19 K tomu porovnaj KOSOVÁ, M.: Magické usmrcovanie protivníka na diaľku. In: *Slovenský Národopis* 21, 1973, s. 513.

20 BELKO, D.: Magické predstavy, opatrenia a praktiky v humánnej etnomedicíne. In: *Slovenský Národopis* 44, 1996, č. 3, s. 302 - 318.

21 Z rozprávania respondentky Š. Z. zo Starej Ľubovne.

22 BABČÁKOVÁ, K.: cd. s 88.

z človeka, tak ako umýva nečistotu z kamienkov.

Ďalšou liečebnou praktikou „odrábania“ zaznamenanou v skúmaných obciach bolo umývanie postihnutého vodou (najlepšie svätenov, alebo vodou z pútneho miesta). Používala sa aj voda v ktorej sa vylúhovali liečivé bylinky. V prípade núdze stačí aj bežne používaná voda (ktorá sa pred samotným aktom posvätila znamením kríža). Na vodu sa podľa princípu kontagióznej mágie prenáša urieknutie a jej objem sa tým zväčšuje napríklad z 3 na 5 lyžíc (tzv. „meranie vody“). Do pohára sa namerali tri lyžičky vody. Pohár si postihnutý priložil pod pazuchu a potom sa opäť merala lyžičkou voda z pohárika do druhej nádoby. Urieknutie sa prejavilo tým, že sa objem vody zväčšil na štyri, až päť lyžičiek. Tvár postihnutého sa umyla, na čelo sa urobilo z vody znamenie kríža. Úkon bolo potrebné opakovať trikrát a voda sa vyliala do vopred pripravenej jamky, čím sa urieknutie prenieslo do zeme. Keď sa používala svätená voda, bolo osožné, aby sa z nej postihnutý aj napil. Pri ťažších prípadoch urieknutia sa verilo, že postihnutý môže následky urieknutia pociťovať tri alebo až deväť dní a to vo forme ospalosti, malátnosti, nevoľnosti, bolesti hlavy.

V skúmaných obciach existujú dva základné varianty verbálnych prejavov používaných pri odriekaní. Prvým variantom je identifikačná zaklínacia formulka, ktorej odriekanie sprevádza hádzanie uhlíkov do vody, pričom sa na základe otázok zisťuje, kto je pôvodcom úreku. Urieknutie je potom vyhánané a prenášané na jeho pôvodcu v symbolickom verbálnom vyjadrení „dievčaťu pod vrkoč, mužovi pod klobúk, žene pod čepiec“. Druhým variantom je formulka slúžiaca na zariekanie vody. Voda je vyzývaná, aby svojou purifikačnou mocou eliminovala úrek a iné choroby z tela postihnutého, tak ako voda umýva a očisťuje kamene v potoku. Obe verbálne formuly sú doplnené základnými modlitbami (Otčenáš, Zdravas Mária a znamenie kríža - prežehnanie sa).

Urieknutie patrilo k bežným javom, s ktorým sa väčšina respondentov stretla a vedela ho aj odstrániť. Liečením urieknutia sa zaoberajú v prevažnej miere ženy, a to takmer v každej rodine.

Znalosti odrábania sa tradujú v rodinách z matky na dcéru, prípadne zo svokry na nevestu a spôsoby odrábania sa spolu s verbálnymi formulkami často i zapisujú, najmä preto, že magické zariekanie a zaklínanie musí byť prednášané plynule a bez jedinej chyby, pretože by sa stratil jeho pozitívny účinok, ba dokonca by sa mohlo postihnutému ešte priťažiť. Niektoré, najmä vekom staršie ženy sú lokálnymi odborníčkami na odrábanie a ich pomoc vyhľadávajú aj v súčasnosti napríklad mladé matky pri podozrení, že sa na ich deťoch prejavujú príznaky urieknutia. Staršie ženy často samé

odovzdávajú svoje skúsenosti s liečením urieknutia mladším. Urieknutie bolo vyvolané druhou osobou a to buď zámerne alebo mimovoľne.

Medzi najzachovalejšie predstavy na Slovensku patrí rozprávanie o bosorkách a ich negatívnej činnosti (poškodzovanie zdravia u ľudí i zvierat - tzv. „odoberanie“ mlieka), častá je viera v schopnosti bosoriek „urieknuť“ dieťa i dospelého a v schopnosť bosorky „porobiť“ druhej osobe.

Na Slovensku medzi najrozšírenejšie postupy patrilo utieranie chorého bankovkou (respektíve kúskom plátna do ktorého zabalili mincu), ktorú potom hodili na cestu, aby sa okoloidúci človek na peniaze ulakomil a tak preniesol chorobu na seba. Časté bolo aj utieranie chorých miest liečenej osoby chlebom, ktorý potom darovali žobrákovi. Z hľadiska tradičných ideí bolo porobenie osvedčeným spôsobom na efektívne poškodzovanie zdravia či života svojich protivníkov. Je to oblasť mágie, v našom kultúrnom regióne pravdepodobne najpoužívanější a môže byť nebezpečná pre ňou postihnutých jedincov²³.

Na činnosť porobenia je možné a zrejme aj časté najať si profesionálov. Nosičmi deštrukcie sú energoinformačné formy prírodných materiálov, ako sú kosti ľudí, zvierat, perie, niektoré vybrané druhy sušených rastlín, hlina z hrobu, sušené časti zvierat s príslušnou povestou k ľudovej mágii (ropuchy, netopiere, hady, niektoré druhy chrobákov). Zmes týchto materiálov sa balí do obalu prírodného pôvodu (plátno, koža, mechúr) a po príslušnom rituálnom naprogramovaní zla sa uloží na skryté miesta v blízkosti domu, alebo priamo v dome obete²⁴.

Prostriedkami, ktorými bolo možné človeku porobiť bolo mnoho a označovali sa ako porobenina, porobisko, porobenisko, vraženie.

Porobeninou mohli byť najmä predmety, ktoré istým spôsobom súviseli s mŕtvym človekom (voda, ktorou umyli mŕtveho, hrebeň ktorým ho česali, klince z truhly, hlina z hrobu). Zhubný účinok však mohli mať aj predmety (minca, bankovka, plátno, kúsky odevu, vreckovka) na ktoré bola prenesená choroba (na princípe mágie dotyku) v rámci liečebnej praktiky. Ako porobenina mohli slúžiť i ostré predmety (vretená, nože, ihly), a iné. Porobenina sa zakopávala do zeme, alebo sa v prípade vody vyliala na miesto, ktorým mala dotýčná osoba prejsť. Preto aj najčastejšou formou styku s porobeninou bolo prekročenie zakopaného, pohodeného či preliateho škodiaceho prostriedku²⁵.

Postihnuté osoby navštevujú veštkyne aj liečiteľov, pastierov (bačov), poprípade zažehnávačky (zariekačky), aby odhalili dotýčnú osobu snažiacu sa o poškodenie zdravia a majetku v danej komunite, ale tiež preto, aby „zlomili porobenisko“ a odvrátili tak jeho negatív-

23 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 8 - 9.

24 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 10.

25 BELKO, D.: *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 2001, s. 49 - 50.

ny účinkov. Ďalším spôsobom, ktorý sa pomerne často využíva, je pokropenie domu, ba aj jeho okolia (hospodárske budovy, záhrada) vodou z pútneho miesta napríklad z Litmanovej.

Na anulovanie porobenia sa využíva aj vkladanie posvätených obrázkov z Litmanovej, respektíve ich zamurovanie do základov domu („...a tota Maňa ňeviňe-cha v Litmanovej, každý raz ide i z mužom, no a ona jej povida: „Marienko, tu maš na Matku Božu, volaňe, žebi ci Matka Boža pomohla, no kto toto furt klade? Ta ľem pošviačaj i modli ša.“ No i Maňa z Litmanovej priňesla obrázky a moj muž ich potom tam ukladal i tam su zamurovane, no zavakuvane, tote obrazečky.“²⁶)

Respondenti uvádzali svoje predstavy o bosorke ako o žene, ktorá mohla mať nadprirodzené schopnosti dané do vienka, alebo mohla byť v spojení so zlým duchom a prostredníctvom jeho prepožičanej sily využívala na svoje nekalé úmysly viaceré magické praktiky. Všeobecne boli známe aj praktiky brániace negatívnym silám, a to najmä svätenie príbytkov, ochrana malých detí červenými stužkami, spôsoby, ktorými sa „odrábalo“. Pri ťažších prípadoch sa tak v minulosti ako aj v súčasnosti využívajú schopnosti niektorých žien, ktoré podobne ako bosorky hlbšie ovládali magické praktiky, ktorými ľuďom pomáhali. O týchto ženách sa hovorilo, že pomáhajú prostredníctvom Boha, modlitieb a Duha Svätého. Svoje zariekania končili slovami: „k tomu mi dopomáhaj boh otec, boh syn, boh duch svätý“. Aj v súčasnosti sa pri podozrení z pôsobenia negatívnej nadprirodzenej sily vyhľadáva pomoc kňaza, ktorý má oficiálne cirkevné povolenie vykonávať exorcizmus. Duchovná osoba má moc vyhnúť nečistú silu z príbytku najmä prostredníctvom určitých špeciálnych modlitieb spojených s vysvätením domu, prípadne s odsúľžením omše za postihnutú osobu. Kňaz vykropí svätenou vodou kúty domu, okná a dvere, ktoré sú potencionálnym vstupným miestom nečistých síl, a urobí na ne znamenie kríža.

Široká škála magických predstáv a praktík v sebe zahŕňa prvky predkresťanské, kresťanské i synkretické a jej súčasťou sú i novodobé praktiky a predstavy. Vo vedomí respondentov táto diferenciácia nejestvuje, jednotlivé magické predstavy a praktiky sa spájajú, doľňajú a tvoria celok, v ktorom sa hľadá príčina jednotlivých javov a zároveň snaha privolať ich, alebo odstrániť.

Aj keď niektoré spomínané javy je ešte možné zachytiť priamo v teréne, zrejme v priebehu krátkeho obdobia môže prísť k ich miznutiu z povedomia ľudí, prípadne sa transformujú do iných podôb.

LITERATÚRA

- BABČÁKOVÁ, K. (2002). *Mágia a démonológia v rusínskych obciach severovýchodného Slovenska*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 157 s.
- BEDNÁRIK, R. (1955). *Príspevok o náboženských prežitkoch na Slovensku*. Bratislava: Rektorát UK pre FF UK, 143 s.
- BELKO, D. (1996). Magické predstavy, opatrenia a praktiky v humánnej medicíne. In: *Slovenský Národopis* 44, 1996, (s. 302 -318).
- BELKO, D. (2001). *Mágia a čarodejníctvo v súčasnosti*. Bratislava: YMY, 274 s.
- BUDIL, I. (1990). *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton, 149 s.
- CAVENDISH, R. (1994). *Dějiny magie*. Praha: Odeon, 321 s.
- CZERWINSKI, M. (1973). *Magia, mit i fikcja*. Warszawa, 178 s.
- DINZELLBACHER, P. (2003). *Světice nebo čarodějky*. Praha : Vyšehrad, 264 s.
- HOFER, M. (1888). *Volksmedizin und Aberglaube in Oberbazern*. 1888, 268 s.
- HOLUBY, J. L. (2005). *Národopisné práce*. Martin : Matica Slovenská, 462 s.
- GALIOVÁ, Z. (2001). *Tradičné predstavy s dôrazom na ľudovú démonológiu*. Diplomová práca. Bratislava: FF UK, 163 s.
- HORVÁTHOVÁ, E. (1987). K vývoju etnomedicíny na Slovensku. In: *Studia Academica Slovaca* 16. Bratislava, 151 - 165 s.
- HORVÁTHOVÁ-ČAJÁNKOVÁ, E. (1959). Liečebné praktiky čarodejníč na severozápadnom Slovensku v prvej polovici 18. storočia. In: *Slovenský Národopis* 7, Bratislava, 433 - 445 s.
- MÁCHAL, H. (1994). *Nákres bájesloví slovanského*. Praha, 295 s.
- MUŠINKA, M. (1962). Zdravotné pomery v niektorých severozápadných obciach Bardejovského okresu. In: *Nové obzory* 4. Košice, 12 - 20 s.
- MUCHEMBLED, R. (1997). *Magie a čarodějnictví v Evropě*. Praha, 672 s.
- SPEŠZ, A. (1944). *Psychológia slovenských ľudových povier*. SSV Trnava, 321 s.
- STRÍŽENEC, M. (1996). *Psychológia náboženství*. Veda, Bratislava, 179 s.
- ŠMAJDA, M. (1971). Poverčivé spôsoby liečenia a zaklínania v ukrajinských obciach severovýchodného Slovenska. In: *Nové obzory* 13, Košice, 5 - 14 s.
- VYKOUKAL, F. (1894). *Domácí lékařství našeho lidu*. Praha, 139 s.

(Uverejňujeme v slovenskom origináli.)

145 років од смерти церковного єрархы Осифа Гаганця

Осиф Гаганець (Йосиф Гаганець, Gaganencz Josephus) нар. 10. 4. 1793 у Вышнім Тваріжцю тогдышнього Угорського кралівства, тепер на території Словачії, умер 22. 12. 1875 у Пряшові тогдышнього Угорського кралівства, тепер на території Словачії. Быв священником і єрархом у Пряшівській області.

О. Гаганець ся учів в гімназіях у містах Шаторалуйгея (1804 – 1809) і Левоча (1809 – 1810), штудовав філософію в місті Орадея, здобыв теологічну освіту в Тырнавській адалбертінській колегії (1812 – 1816). По штудіях за грекокатолицького священника (1817) О. Гаганець почас двох десятироч служив як парафіяльний священник у дакількох русиньських селах: Руськы Пекляны коло Пряшова, (1817 – 1820), Вісло (1820 – 1828) і Геєкерестур (1828 – 1835) у теперішнім южно-выходнім Мадярську. В 1835 р. був призначений єпархіальным каноніком при єпископови Г. Тарковічови, наступцём якого ся став у юлу 1842-го р.

Формално О. Гаганець дістав титул у Відні 25. юна 1843 як єпископ Пряшівської грекокатолицької єпархії. В першых роках свого діяльства симпатизовав з культурнов роботом єдного із своїх підлеглих священників – русиньского народного будителя Александра Духновіча, закладателя общества Літературное заведеніє Пряшевское, але пізніше під тиском мадярських націоналістів в Будапешті єпископ примусив А. Духновіча пригамовати (в році 1853) діяльство общества. Не позераючи на то, на противагу мукачовському єпископови Штефанови Панковічови О. Гаганець не запроваджовав політику мадярізації меджі Русинами Пряшівської області аж до року 1868.

В році 1997 была одкрыта памятна табла на честь О. Гаганця з русиньським надписом в єго роднім селі Вышній Тварожець.

Література: А. Пекар, „Пряшівський владика Йосиф Гаганець, візитатор оо. Василиян“, *Analecta Ordinis S. Basili Magni*, Series II, Section II, Vol. X, 1-4 (Rome, 1971), с. 379-393; Олена Рудловчак, „Йосиф Гаганець і чотири товариства закарпатських українців“, *Дукля*, XLIV, 2, 3, 4, 5, 6 (Пряшів, 1996), с. 41-51, 40-50, 40-46, 43-52, 47-55.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ *зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 157-158, переклад з українського языка: А. З.*

• Мартін Цубяк, директор Музея модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях на музейных сходах із мотівами образів знамых Варголовых квіток.

Маріо ГУДАК

Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях має за собов рекордну минулорочну сезону і зачінає комплексну реконструкцію за 7 мільонів євр

При тій нагоді приносиме розговор із директором спомянутого музею
Мгр. Мартіном ЦУБЯКОМ

• Мате за собов успішну галерійну сезону. Дасть ся то порівнати з галеріями у великих містах, наприклад Братіславов і Кошіцями?

– Наісто гей. Минулорочна літня сезона была про нас рекордна. І з оглядом на то, же нихто не знав, як то з культуров по першій волні хвороты Ковід-19 буде, кедьже сьме были од марца два місяці заперты. А, самособов, в контексті Меджілаборець, котры суть про вшыткых „барз далеко“. Векшынов маме веце заграничных туристів, як домашніх, бывають їх аж до 70 процент. Найвеце навщівлюють наш музей Поляци, Чехы, Німці, Англічане, Французы і Таліане.

Прошле літо то было цілком наспак, 80 процент навщівників были жытелі Словакії. Лем за юл і ав-

густ пришло скоро 13 тісяч платячіх навщівників. То є коло 220 людей денно. Вершынов був 5. август 2020, кедь до нас завітало 470 людей. То сьме уж мусили вступ навщівників регуловати. Думам сі, же тота рекордна навщівность была і вдяка маркетингу, котрый сьме почас той двоймісячної „паралізы“ робили.

• Хто є ваш навщівник?

– В Меджілабірцях робиме із такзавым унікатным навщівником. Про котрого є то цілоденна екскурзія і котрый ту барз не має причіну ходити за дачім іншым. Прийде ту лем до музею. Зато і тот маркетинг мусить быти шпеціальний. Были сьме часто в медіях, зробили сьме пару інтересных відей, сполупрацювали сьме з іншыма галеріями на Словакії і т. д.

Видумовали сьме, яке добре сігналне діло про навщівників сезоны зробиме.

• **Подарило ся!**

– Зробили сьме продовжіня стріт-артової выставкы Банксі енд Поппі, котра зачала в юну у кошцічкій Кунстгалле. Но а поступно сьме приправили і отворили першу самостатну выставку поп-артового умелця Кайта Гарінга, котра была приступна до конца минулого року...

• **Як то в музею визерало перед дашто веце як двома рока по вашім навернутю?**

– Кедь ся по кавзі бывша директорка з новым веджінём пряшівской жупы договорила на одході з функції, дістав єм понуку дочасно вести музей. Визерало то ту тогды як в шпыталю без докторів, по котрім побігують „зомбіци“. Недокончени річі, одборна сфера нияк не фунговала, была пропущена з роботы музеологічка, другый куратор був на довготырвалій мародці, в шуфладках приправлены далшы выповіді з роботы, неподокончованы контракты, акції. Быв то про мене кус внутрішній бой. Розум мі говорив, же є то глупость брати тоту роботу, внутро але было силніше. Одчував єм то як місію. Так єм то дочасно взяв. А єм ту дотеперь.

• **Было то добре рішіня? Што ся одтогды змінило?**

– Єднов із главных прічин, чом єм ту зістав і чом тот музей так люблю, є то велічезный простор про експерімент. Все. І по тридцятёх роках фунгованя музея. Любить ся мі приносити новы річі, дати тому даяку придану годноту. Даякы кураторьскы змаганя о найліпшу выставку і передаваня оцінінь, тото ня барз не інтересує.

• **Як ся дасть споїти музей, культура, місто і туристичный рух в регіоні? Самосправы і міста з тым на выході Словакії мають векшынов проблем.**

– Є то ту дакус коструbate. Правду повісти мам на місто тяжке сердце. Уж єм то даколи споминав, же все спить, як заклята Дракова Руженка. Притім тот пригранічний регіон є выгодный на черпаня фінанчных фондів. Прикладів у світі, як ся то дасть робити, суть стовкы. Близко є Україна і Польско. В околиці 60 кілометрів є Бардеєв, купелі, много памяток, деревяных церьковлей. Тото вшытко треба, в добрім змыслі слова, выужыти про туристичный рух. Людей, котры прийдуть до музея, треба просто перемінити на заказників міста і регіону. Не стачить лем чекати. Кедь мі навщівници даколи говорять, же ся в місті не мають де наїсти або на них крічать, же їм не можуть выдати із стоеврокы, мушу ся ганьбити.

• **Чім то подля вас є?**

– Раз ту пришов автобус швайцарьскых туристів. Были приємно несподіваны, же не прийшли до даякой памятной Варголовой ізбы. Кедь єм їм повів, же тот музей є єдиным в Европі, барз ся чудовали, чом місто так спить і не реагує на то. Чом не выужує потенціал, котрый то приносить. Думам сі, же ментална приправленость міста про такы річі і подобне думаня людей ту все хыбує.

• **Зачали сьте з великов реконструкціёв музея за высьше 7 міліонів євр.**

– Выбавити тоты фінанції був тяжкый „пород“. Найперше сьме мали дістати 25 тисёч євр на реконструкцію інтерьеру музея. Пізніше влада на сво-

• Так бы мала визерати будова ММУЕВ в Меджілабірцях по реконструкції / Мартін Цубяк.

• Славна і знама Варголова серія Мерлін Монро в лабірському музею.

їм вияздовім засіданню – по особній навщіві музею – „пришмарила” 100 тисяч євр. Кедь нам тоты пінязі пришли, повіли сьме собі, ставиме на єдну карту. За 13 тисяч євр сьме зробили далшу візію: комплетный проєкт на цілкову рекоштрукцію будовы і технології музею. В апрілі 2019 засідала влада на выході Словачії зась. Там сьме їм уж одпрезентова-ли проєкт на 4 міліоны євр. А то не было вшытко.

• **Дішли сьте аж до сім міліонів євр.**

– Місто ся тогды завязало приспіти сумов 100 тисяч, жупан обіцяв 2 міліоны. Влада тогды дала верейне обіцяня, же поможе дакількома міліонами. Так сьме дали жадость на Уряд влады СР о зміну выужытя фінанцій. То але не був кінець. Кедь сьме зробили фіналный проєкт і оцінили го одборници, пришли сьме ку выслідку, же проєкт буде стояти 7,1 міліона євра.

Также сьме наконець зробили два варіанты. Цілковый за 7,1 міліона і „окресаны” за 5,6 міліона авр. Особно єм обгаєвав першу верзію, жебы ся то не платало і жебы выник архітектонічний і технологічний цілок. На далшій выяздовім засіданню влады в Кежмарку то схвалили. Доконця без сполу-фінанцованя жупы і міста.

• **Не скомпліковала вам черпання фінанцій зміна влады і коронакріза?**

– Самособов, же гей. Першы пінязі нам мали прийти в мунулім році в януарі. Не пришли. А по вольбах

ся зась вшытко загамовало, до того пришла перша волна пандемії. Зась сьме были в неістоті, навыше, было ту снажіня резолюцію попередней влады напасти із незаконности. Нащастя то медії слідовали і просили ся то новой влады. В маю минулого року ся озвало міністерство фінанцій і жадало далшы і далшы інформації і документи.

В юлу сьме уж з того были нещастны. Нащастя ся занедовго ціла сітуація вирішыла про нас добрі. В септембрі нам пришли першы 2 міліоны. Знали сьме, же кедь цілый реалізаційный проєкт і верейне обстараваня піде добрі, даколи зачатком 2021 року будеме мочі зачати з рекоштрукцієв...

• **Буде в часі реконштрукції музей запертый?**

– Правдоподобно гей. Кебы сьме охабили дакотру з експозицій отворену, часово і фінанчно бы ся то подорожало. Плануєме але такзвану Варгол Тур, будеме глядати концепты, як Варгола вывезти вонка і сполупрацовати в інших містах і галеріях. Хочеме го охабити нажыво у верейнім просторі. Роздумуєме доконця о высунутій експозиції у Пряшові. Най то люде відять, ний зажыють і мають радость з того, кедь ся наш музей по рекоштрукції зась отворить.

Переклад із словацького языка і скорочіння:
А. З. Фотографії: KOŠICE ONLINE

Реконструкція Варголового музею шторає реалніша. Жупа дістала далшы грошы

Пряшівський самосправний край має на своїм банківім конті другу часть державной дотації на велику рекоштрукцію і модернізацію Музею модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях в сумі 4 міліони евр. Інформовала о тім агентура SITA.

Пряшівскы жупа, котра є здряджователём музею, дістала од державы 6 міліонів із цілковой дотації 7,1 міліона евра. Послїдня часть грошей має прийти до конца януара слїдуючого року. Як інформовала Даша Єленєва, говоркыня ПСК, з боку жупы ся вже зробили вшыткы потребны крокы про приправу рекоштрукції.

Перерабляти ся буде два рокры

„В руках маєме ставебне поволїня і підписаний контракт з додавателём реалізацного проекту, котрый має быти выпрацованый до 31-го марца 2021. Ведно з докончїнем реалізацного проекту буде проходити приправа публічного обстараваня на додавателя ставебных робот,“ повіла про агентуру Єленєва.

Жупа очекує выголошіня обстараваня до конца мая того року. Зачаток ставебных робот буде залежати од результату обстараваня, інформовала говоркыня з тым, же то очекують найпізніше на ярь слїдуючого року. **Реконштрукція бы мала тырвати 24 місяці.**

Велика реконштрукція

Музей модерного уменя Енді Варгола в Меджілабірцях є в просторах будовы із 80-ых років минулого стороча. В рамках реконштрукції Пряшівський самосправний край планує поправити фасаду і просторы музею, прибуровати і надбуровати новы просторы. Будинок буде мати новы облакы, двері, стїны зо скла, підлогы, вымінити ся електроіншталація, воздушна техніка і система забезпечїня музею. Перебурова принесе і розшырїня галерії і депозиту, выникнуть новы ательеры, прибуруть інтерактивны елементы, буде і простор про освітні програмы, а тїшыти ся мож і на інтереснішы експозиції.

Просторы ся розшырять о три штокы, чїм выникне простор про розлічны конференції, мултімедіалны презентації, малы сценічны формы ці бісїды. На стрісі буде оддыхова зона у формі амфітеатру.

На велику реконштрукцію єдиного музею такого тіпу в Европі, і єдного з двох на світі, выділила грошы іщі влада Петра Пеллегрїні на своїм выїздовім засїданю в Кежмарку в октобрі 2019-го року в цілковій сумі 7,1 міліона евр. Першы 2 міліоны пришли в септембрі 2020-го року. Остаток грошей в сумі 1,1 міліона має прийти до 31-го януара 2022-го року.

• Енді Варгол під амбелов буде вшытко докладно слїдовати (з місця од фонтаны перед музеєм в Меджілабірцях).

• Енді Варгол: BEATLES

Andy Warhol

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

100 років од народження і 30 років од смерти знамого русиньского маляря з Підкарпатя – Антона Кашшай

Антон Кашшай нар. 24. 2. 1921 у Дуриничі тогдышній Чехословачії, тепер на території України, умер 1. 1. 1991 в Ужгороді тогдышнього Советського союзу, тепер на території України. Быв малярём на Підкарпатській Руси.

Зачаточны знаня з малёваня і графіки здобыв в Ужгородській гімназії під веджінём Осифа Бокшай. Ёго першы полотна ся обявили першыраз на выставці у 1947 р. ведно з роботами інших малярів Підкарпатської Руси, яка ся в тім часі стала сучастёв советського Закарпатя. Найвекшу славу принесли малярёви монументалны роботы, першов з яких був образ *Зима в Карпатах* (1952). По ній майстер створив серію інших: *Долина рікы Уж* (1952), *Марец* (1953), *Перевал* (1954), *На горьскых пасовисках* (1954), *Верецький перевал* (1957) Тоты полотна были намалёваны в реалістичнім штїлі з мінімалным впливом малярського імпересіонізму, в тім часі характерістичного про малярську школу на Підкарпатю.

Почас періоду „увольніня“ у Советськїм союзї на концю 1950-ых і зачатку 1960-ых років 20. ст. малярь зачатать одходити од принципів соціалістичного реалізму. Він мінить свій штїл і палету, што видно уж в ёго образї *Чорна Тиса* (1958). Завершіня переходу умелця до новом штїлу ся стало під впливом путованя за граніцю – до Італії (1964) і Норьска (1965). Нову маніру малёваня одзеркалює полотно *Великаны* (1969). В послїдніх десятироках свого жывота А. Кашшай експериментовав із розлічныма штїлами. Не позераючи на то, же дакотры з тых експериментів не были выдарены, творчость маляря занимать ясне місце в історії карпатського крайнарьского малёваня.

За свою творчость майстер здобыв дакілько державных оцінінь, в тім числі і титулы Заслуженого

умелця (1960) і Народного умелця Української ССР (1964).

Література: Григорій С. Островський, *Антон Кашшай* (Київ, 1969).

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 329, переклад з українського языка: А. З.

• Тіпичный гористый мотив даколишнёго місця жывота підкарпатських Русинів в інтерпретації маляря Антона Кашшай.

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

Недожытых 90 років русиньского маляря з Підкарпатя – Юрія Герца

Юрій Герц нар. 27. 2. 1931 у Лахові в тогдышній Чехословачії, тепер на території України, вмер 15. 9. 2012 в Ужгороді на Україні. Є знамым малярём Підкарпатської Руси.

Скончів Ужгородське учілище декоративного уменя (1955), де ся учів під веджінём Осифа Бокшай, Адалберта Ерделі і Федора Манайла. Вытворив свій властный малярський штїл, скомбіновавши елементы французького поінтілізму, візантійской мозаїки і середньовічної оkenной вітражы. В тім часі ёго псевдопозитивістичны полотна, што зображовали щастливый живот колхозників, успокоєвали

потребы офіціального советського соціалістичного реалізму. У роботах, котры не были малёваны про публіку, Ю. Герц ся обертав ку карпатському фолклору. У постсоветськїм періоді ся зосередив на верховиньську тематіку, главно темы святочных традицій, якими были колядованя, на Різдво, вертеп, на народну архітелтуру і міський живот. В році 1990 му був уділений титул Заслуженого

умельця України, у 1994-ім році здобув найвище умелецьке оцінювання в УССР – Народну премію Тараса Шевченка, а в році 2003 був менований Народным умельцем України.

Здрой: „Енциклопедія історії та культури карпатських русинів“ зоставителів П. Р. Магочія і І. Попа. Ужгород: „Видавництво В. Падяка“, 2010, с. 128, переклад з українського языка: А. З.

Проф. Др. Іван ПОП, др. н., Хеб, Чесько

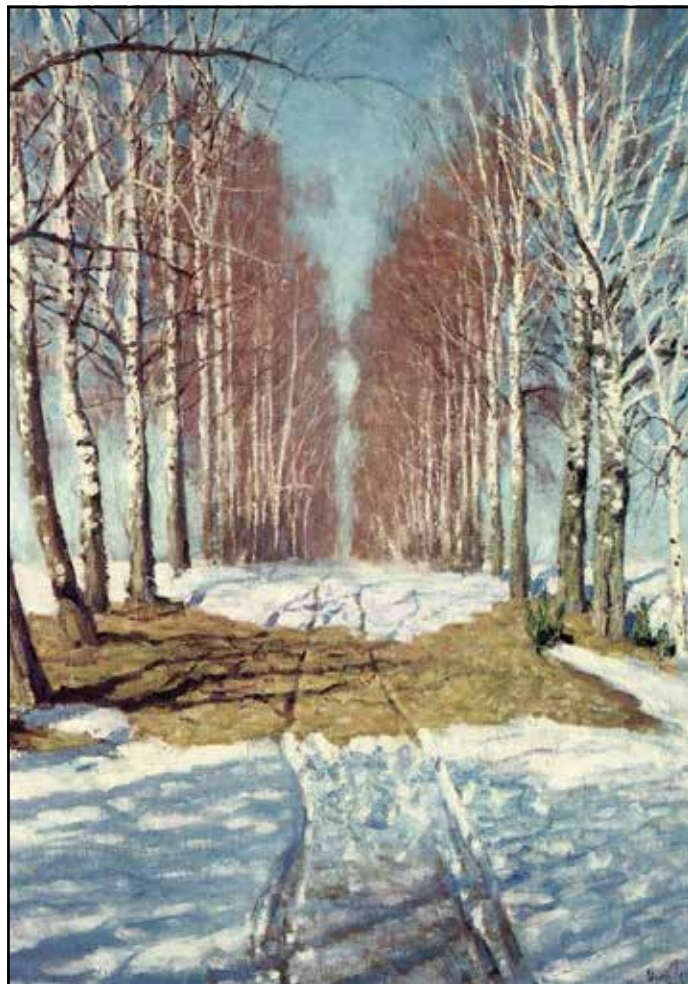
150 років од народжіння російского маляря русиньского походжіння – Ігора Грабаря

Ігор Грабарь (Ігор Грабар, Игорь Эммануилович Грабарь) нар. 3. 3. 1871 у Будапешті тогдышнього Угорьского кралёвства, тепер на території Мадярьска, умер 16. 5. 1960 у Москві (СССР), тепер Російска федерація. Быв малярём, знателём уменя і рештавратором карпаторусиньского походжіння в Росії і Советьскім союзі.

І. Грабарь ся народив в Будапешті в часі, кедь ёго отець Еммануїл Грабарь репрезентовав заселены Русинами землі як посланець угорьского парламенту. Мати маляря, Ольга Грабарь, была дівков русиньского політичного діятеля 19. ст. Адолфа Добрянського. У 1880 році родичі І. Грабаря были примушены емігровати до Російской імперії. Родина перешла жыти до міста Єгорьевск, на выход од Москвы, де І. Грабарь кончить гімназію, потім студує в Санкт-Петербурзькій академії уменя (1895 – 1896) під веджінём Іллі Рєпіна, далє у Мніхові (1896 – 1901) і Паріжу (1897). Вернувши ся до Росії І. Грабарь малює закутины країны в імпресіоністичнім штїлі, котры му зробили репутацію малярьского „поета російской зимы“. Але іщі векшый успіх І. Грабарь досяг у сфері теорії уменя і історії російского вытварного уменя. Найвекшов ёго уменёзнательсков работов є монументална „Исторія русскаго искусства“ (1909 – 1916) у шестёх томах. Він був тыж єдным із закладателів руху Світ уменя („Мір искусства“). Од р. 1913 ся стає директором Третьяковской галерії у Москві, а почас советьского режіму ся став єдным із главных пропагаторів рештаврованя і захованя памяток уменя. Быв менований академіком Академії наук СССР і Академії уменей СССР.

В мемоарах, опублікованых у 1937 р., І. Грабарь споминать на дїтські роки, які вів перебував у діда в с. Чертіжне на выході Словакії. Інтерпретує інтересны погляды одностно своїх камаратів-Русинів ку Росії, які ся одрізнєвали од точки погляду ёго діда-русофіла Адолфа Добрянського. Спомины містного насеління на вояків російской царьской армады нияк не мож было назвати позітивныма, за які їх поважовав ёго дідо – Адолф Добрянський. У 1955 р. І. Грабарь навщівив Під-

карпатську Русь і подаровав 26 намалєваных полотен і 24 графічных работ Закарпатському краєзнавательскому музею.

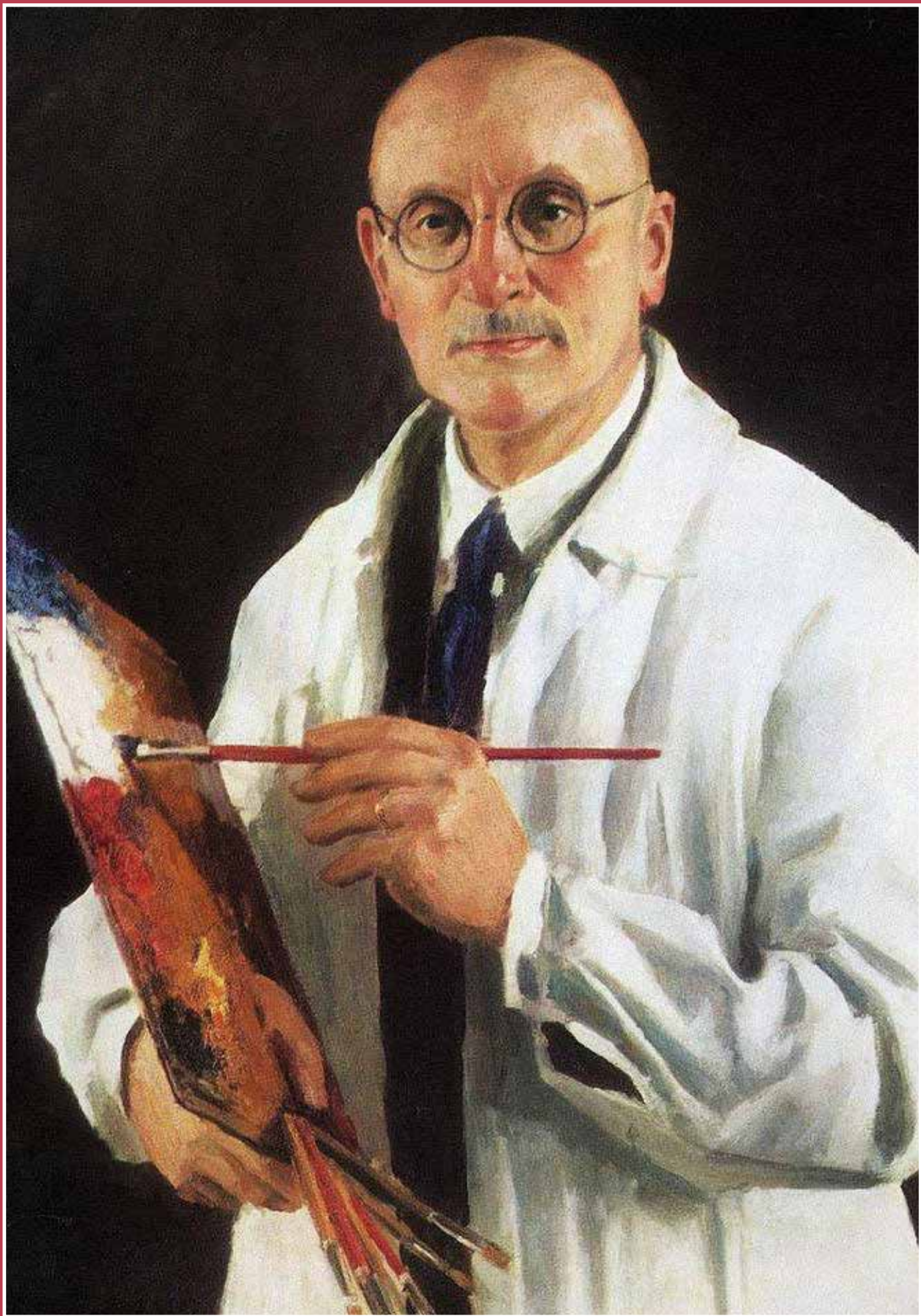

• Єдна із множества закутин березовых лісів в зимі, які Ігорь Грабарь намалєвав, што му принесло характерістіку „поет російской зимы“.

РУСИН Одборный і літературный часопис выдавать Академія русиньской культуры в СР (6х гоґне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748). Предплатне 12 євр. Адреса редакції: Академія русиньской культуры в СР, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мгр. Александер Зогуляк, языковий редактор: ПгДр. Кветослава Копорова, ПгД., редактор: Мгр. Михал Павліч, ПгД. Регістрацны чїсла: ISSN 1339-5483, EV 328/08, MČ 49 589. Адреса на интернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выданє 12. апріля 2021 р.

**KULT
MINOR**

Realizované z finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín

• Автопортрет російського маляря Ігора Ґрабаря, котрий мав русинське коріння, його мама була дівкою нашого буди-
теля Адольфа Добрянського.

• Володимир Микита: Рано, 1980, олій, 139 x 81 см.